

Roman Marcinek

historyk, Narodowy Instytut Dziedzictwa   historian, the National Heritage Board of Poland

Zbigniew Myczkowski

architekt, Politechnika Krakowska   architect, Kraków University of Technology

Czas na Nową Hutę – o planie ochrony Parku Kulturowego Nowa Huta

Time for Nowa Huta – notes on the plan for the preservation of the Nowa Huta Cultural Park

Abstrakt

Nowa Huta jest miejscem powszechnie rozpoznawalnym, ale relatywnie słabo znanym. W przestrzeni publicznej funkcjonują na jej temat liczne stereotypy, w których cieniu pozostają obiektywne analizy. Utrudnia to jednolitą politykę wobec obszaru uważanego za „miasto socjalistyczne”, a będącego *de facto* konglomeratem architektury z 2. połowy XX wieku oraz reliktów średniowiecznych wsi. Narastające problemy konserwatorskie, adaptacyjne, strukturalne i społeczne skłoniły Radę Miasta Krakowa do podjęcia uchwały o utworzeniu na części obszaru Nowej Huty parku kulturowego. Artykuł to informacja o opracowaniu będącym propozycją uporządkowania zagadnień związanych z ochroną dziedzictwa i krajobrazu kulturowego. Autorzy przedstawili przyjętą metodę i etapy dochodzenia do finalnych wniosków. W zapisach planu propozycji postępowania w konkretnych miejscach jest kilka tysięcy. W artykule przedstawiono najważniejsze obszary postulowanych działań.

Słowa kluczowe: park kulturowy, ochrona obszarowa, urbanistyka, architektura XX wieku, ochrona dziedzictwa, socrealizm, rewitalizacja

Miasto

Nowa Huta, kiedyś odrębne miasto, dziś północno-wschodnia dzielnica Krakowa, była przez lata z jednej strony symbolem forsownej industrializacji i awansu społecznego, z drugiej – katastrofy ekologicznej i narastającego społecznego buntu. Stała się znakiem rozpoznawczym PRL, synonimem przemian cywilizacyjnych dokonywanych nie w wyniku naturalnej aktywności ludzi, lecz na polecenie władz realizujących utopijno-totalitarną wizję industrializacji¹. Planowano z rozmachem, nie licząc się z kosztami. Ale czy ktoś liczył pieniądze na odbudowę Warszawy? Nie. Na symboliczne inwestycje fundusze musiały się znaleźć.

Abstract

Although Nowa Huta has become a household name over the years, to most people the district itself remains relatively obscure. The public perception of it is plagued by stereotypes which overshadow any attempt at an objective analysis. This, in turn, makes it difficult to adopt a uniform policy for an area commonly believed to be a “socialist town”, even though it is, in fact, a conglomerate of architecture of the 2nd half of the 20th c. and the relics of the medieval village which had once existed there. The increasing conservation, adaptation, structural and social issues which have cropped up over the years led the Kraków City Council to adopt a resolution on the establishment of a cultural park covering a part of the Nowa Huta district. The article contains information on the study which serves as a proposal for adopting a structured approach to the protection of cultural heritage and landscape. The authors present both the methodology applied and the stages leading to the final conclusions. The plan itself contains a few thousand proposals for specific actions. The article highlights the most significant areas of proposed activities.

Keywords: cultural park, area-wide protection, urban planning and development, 20th-century architecture, heritage protection, socialist realism, revitalisation

The city

Nowa Huta – once a separate city, today the north-eastern district of Kraków, had for many years served as a symbol of forced industrialisation and social advancement on one hand and of growing social unrest and environmental disaster on the other. It has become one of the hallmarks of the Polish People’s Republic, being synonymous with the civilisational change ushered in not through the organic activities of citizens, but as a result of a government decision intended to bring its utopian, totalitarian vision of industrial growth to life¹. The plans for the new district were drawn up with great panache and with little regard to the costs of the project. Yet one may ask

Zarówno w skali urbanistycznej, jak i w poszczególnych elementach Nowa Huta nawiązuje do kompozycji czasów nowożytnych, idealnych miast przemysłowych, różni się jednak od podobnych projektów w krajach tzw. demokracji ludowej (np. Magnitogorska, Eisenhüttenstadt, Ostravy-Poruby, Dimitrowgradu) przetworzeniem form historycznych. Nowa Huta to wizjonerski plan i jego zredukowana możliwościami gospodarki realizacja. Składa się z 26 osiedli mieszkaniowych z pełną infrastrukturą (sklepami, przychodniami, szkołami, bibliotekami), ale niemal pozbawiona jest reprezentacyjnych gmachów publicznych. Osiedla wiąże układ komunikacyjny w postaci alei wybiegających promieniście z placu Centralnego², to on jest rusztem, w który wpisano jednostki sąsiedzkie. Plac Centralny to jądro dzielnicy, choć topograficznie nie stanowi ścisłego centrum. Umieszczono go pozornie peryferyjnie, w południowej części układu urbanistycznego, przy krawędzi wiślanej skarpy. Z nim, z jego jednorodną, wyróżniającą się pod względem formy architekturą, najczęściej kojarzymy Nową Hutę. Kompozycji jednak nie ukończono, a południową ścianę, otwartą na dolinę Wisły, zeszepeciono późniejszymi realizacjami. Pierwotnie zakładano tam budowę teatru z monumentalną kolumnadą oraz domu kultury (w 1955 r. zrezygnowano z tego pomysłu ze względów finansowych), z widokiem otwartym na ogromny zalew, planowany w miejscu dzisiejszych Łąk Nowohuckich (rozległej zielonej przestrzeni o statusie użytku ekologicznego).

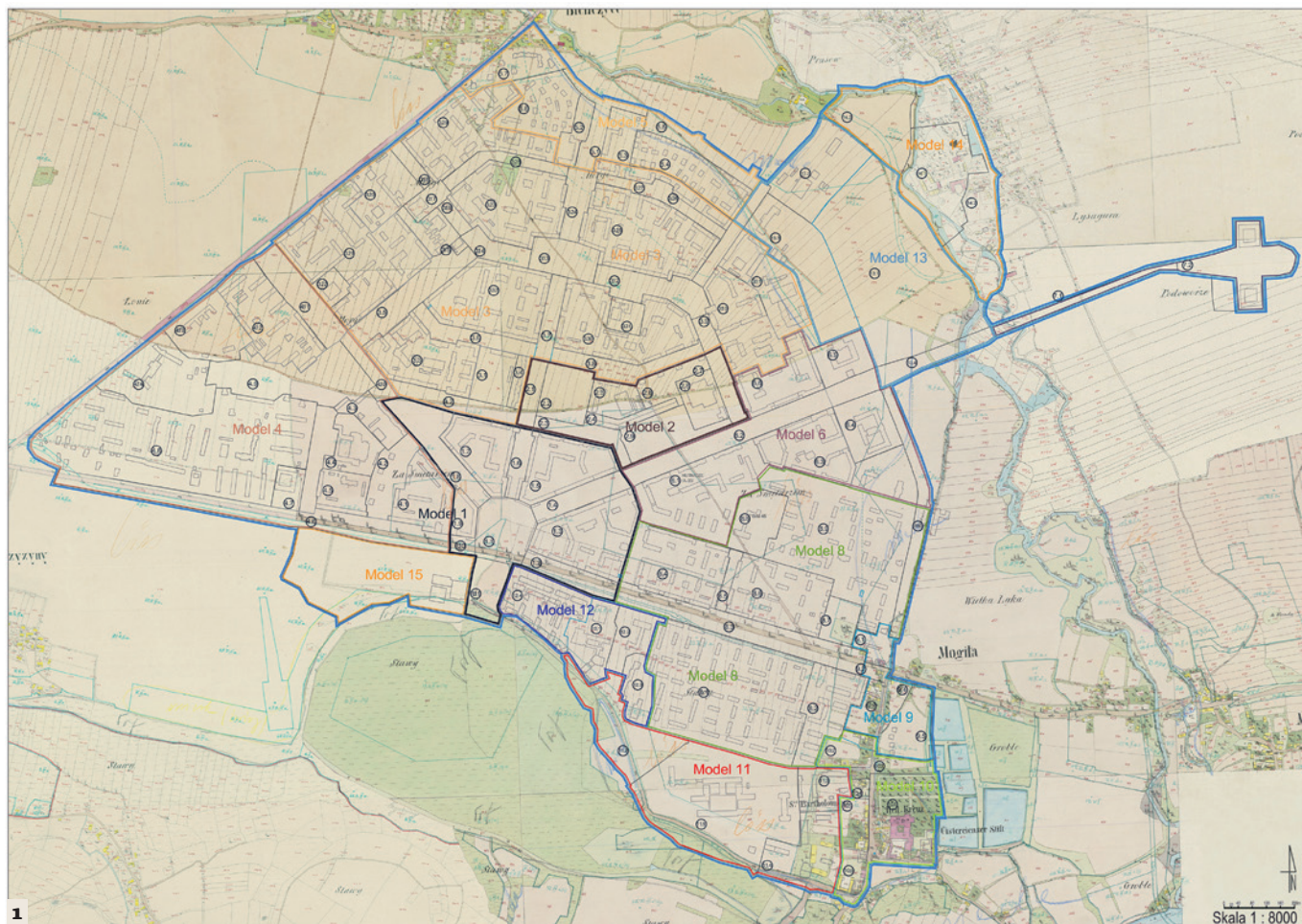
Ośią symetrii założenia urbanistycznego dzielnicy, zwanej potocznie „Starą Nową Hutą”, jest aleja Róż (do 1958 r. nosiła nazwę Planu Sześcioletniego) – reprezentacyjna arteria wychodząca z północnej pierzei placu Centralnego i biegnąca do skrzyżowania z ul. Bulwarową. Według planistów miała przecinać – ostatecznie niezrealizowany – plac Ratuszowy. Dzielili się na dwa odcinki – strefę pieszą (do skrzyżowania z ul. Przyjaźni) i jezdnię (od ul. Przyjaźni do ul. Bulwarowej). Odcinek przylegający do placu Centralnego, najbardziej reprezentacyjny, był miejscem, gdzie w latach 70. stanął pomnik Lenina, usunięty w roku 1989.

Zrealizowano niemal w całości tzw. Oś Pracy (dziś to aleja Solidarności), wychodzącą z placu Centralnego i kończącą się zespołem budynków dyrekcji kombinatu. Bliźniacze gmachy tzw. Centrum

whether anyone actually counted how much money went into the reconstruction of Warsaw, left in ruins in the wake of World War II? The answer is simple – no one did. Insofar as projects having a symbolic value were concerned, the funds simply had to be found somehow.

Both in terms of the scale of its urban layout and in terms of individual elements, Nowa Huta is reminiscent of the idealised, early modern designs for industrial cities, yet the inclusion of adapted historicist themes sets it apart from other, similar ones in other “people’s democracies”, such as Magnitogorsk, Eisenhüttenstadt, Ostrava-Poruba or Dimitrovgrad. Nowa Huta embodies a visionary plan which, ultimately, had to be scaled down due to the insufficient capacity of the Polish economy at the time. The district consists of 26 housing estates with comprehensive infrastructure (shops, clinics, schools and libraries) and is nearly completely devoid of grand, public edifices of any kind. All the housing estates are linked by a communication layout in the form of wide alleys radiating from the Central Square² around which all individual neighbourhoods are clustered. The Central Square remains the very core of the district, even though, in topographic terms, it is not located in the centre thereof. On the contrary, it appears to lie at the outskirts of the district, in its southern part, in the vicinity of the embankment running alongside the Vistula river. It is the distinctive, uniform architecture of the Central Square that immediately comes to mind whenever we think of Nowa Huta. However, the design for the square was never completed, while its southern end, initially opening towards the Vistula river valley, has later lost much of its aesthetic appeal as a result of subsequent developments. Originally, this site was earmarked for a community centre and a theatre with a monumental colonnade (in 1955, however, the project was shelved due to financial constraints) overlooking a great reservoir which was envisioned in the area of what is now the Nowa Huta Meadows (an extensive green area having the status of an ecological site).

The axis of symmetry of the entire urban development scheme for the district, commonly referred to as “Stara Nowa Huta” (Old Nowa Huta) remains the alley known as Aleja Róż (the Alley of Roses, known as the “Six-Year Plan Alley” until 1958), a grand artery

PLAN KATASTRALNY 1848r. NA TLE MODELI KRAJOBRAZOWYCH SKALA 1 : 8000

Administracyjnego oraz dwie arkadowe bramy prowadzące na teren zakładu stanęły na niewielkim wzniesieniu. Kiedyś miały w tle rzędy kominów i wielobarwne słupy dymu. Centrum zaprojektowane w 1950 roku, zbudowane w latach 1952-1956, jest charakterystycznym zespołem obiektów, znakiem łączności miasta z kombinatem. Biurowce łączył podziemny korytarz, a pod nimi ulokowano schron, który na wypadek zagrożenia miał przejąć kierowanie nie tylko hutą, ale całym województwem.

Nowa Huta (zastrzeżmy ten termin dla zbudowanego po 1948 r. miasta) nie jest, wbrew obiegowym opiniom, jednorodną kompozycją socrealistyczną. Składają się na nią budynki i układy przestrzenne wyraźnie odrębne, powstające w łatwo dających się wyodrębnić fazach.

1. Granice Parku Kulturowego Nowa Huta oraz układ zabudowy na tle planów katastralnych z 1848 r. Z dokumentacji Planu Ochrony Parku Kulturowego Nowa Huta

1. The boundaries of the Nowa Huta Cultural Park and the development layout superimposed on 1848 cadastral map. Source: documentation for the Nowa Huta Cultural Park Preservation Plan

road branching away from the northern frontage of the Central Square and running towards the junction with Bulwarowa Street. The original plan provided that this alley was to cut across the contemplated Town Hall Square which, however, was ultimately never built. The alley can be divided into two sections – the pedestrian zone (up to the junction with Przyjaźni Street) and the section open to road traffic (between Przyjaźni Street and Bulwarowa Street). The section adjoining the Central Square, designed with the greatest panache, used to be the site of the statue of Lenin, erected in the 1970s and then demolished in 1989.

One concept which has been successfully completed almost in its entirety is the so-called “Oś Pracy” (“Axis of Labour”, known today as Solidarity Alley), beginning in the Central Square and terminating with the complex of buildings designed for the steelworks management. The two near-identical buildings of the so-called Administrative Centre and two arched gateways leading into the steelworks itself were erected on a slightly elevated area. In the past, these buildings would be set against the background of

Faza industrialna (1949-1950)

Najstarsze osiedla, w południowo-wschodniej części Nowej Huty (Wandy, Willowe, Na Skarpie), budowano od połowy 1949 roku. Kameralne, otoczone terenami zielonymi zespoły nawiązują do modernistycznych osiedli pracowniczych II Rzeczypospolitej. Jedno- i dwupiętrowe budynki z wysokimi dachami, w układach rozproszonych, rytmicznie uszeregowanych, nie są znakiem szczególnym Nowej Huty, powstawały w całej Polsce, m.in. na warszawskim Mariensztacie. Zespół nowohucki jest największy. Obiektami projektowanymi indywidualnie były żłobki, przedszkola i szkoły (pierwsza otwarta w 1950 r.), poczta (rok później) i połączony z restauracją dom handlowy „Gigant” (w 1952 r.). Plac przy budynku poczty stał się pierwszą zrealizowaną reprezentacyjną przestrzenią publiczną, miejscem spotkań, wieców i spontanicznych zabaw tanecznych.

Faza socrealistyczna (1950-1956)

Kiedy arbitralnie podniesiono przewidywaną ilość produkowanego przez hutę żelaza, miasto trzeba było zagęścić tak, by pomieściło większą rzeszę robotników i inżynierów. W marcu 1951 roku ukończono prace koncepcyjne, publiczny pokaz makiety odbył się w roku 1952. Intensywnie lansowana od połowy 1949 roku doktryna realizmu socjalistycznego została mocno zaakcentowana w nowym projekcie. Pojawiły się pierwsze nawiązania do architektury historycznej, m.in. atyki zasłaniające płaskie dachy. Narożnikom osiedli od strony wschodniej (Stalowe i Zielone) nadano formę masywnych bloków, które – wraz z gmachami Domu Młodego Robotnika i technikum mechanicznego – tworzą tzw. bramę Nowej Huty. Plac Centralny i przyległe osiedla (Centrum A, B, C i D) zrealizowano w latach 1952-1956, a niezbędne doświadczenia zbierano podczas budowy osiedli Krakowiaków i Górali. Realizacjami tego czasu są też m.in. gmachy Centrum Administracyjnego, Teatru Ludowego (od 1954 r.) i Szpitala Miejskiego (obecnie S. Żeromskiego), wznoszony od końca 1951 roku.

Faza socmodernistyczna (po roku 1956)

Październik 1956 przyniósł kolejną zmianę: zerwano z zasadą symetrycznego kształtowania założeń urbanistycznych oraz przestrzegania harmonii elementów horyzontalnych i wertykalnych. Już w listopadzie

rows of factory chimneys spewing out multi-coloured plumes of smoke. The complex, designed in 1950 and erected in years 1952-1956, remains a highly distinctive design that symbolises the connection between the city and the steel plant itself. The two office buildings used to be connected by means of a subterranean corridor; in addition, the site also concealed a fallout shelter, constructed beneath the buildings, which was intended as the command centre for both the steelworks and the entire province in the event of emergency.

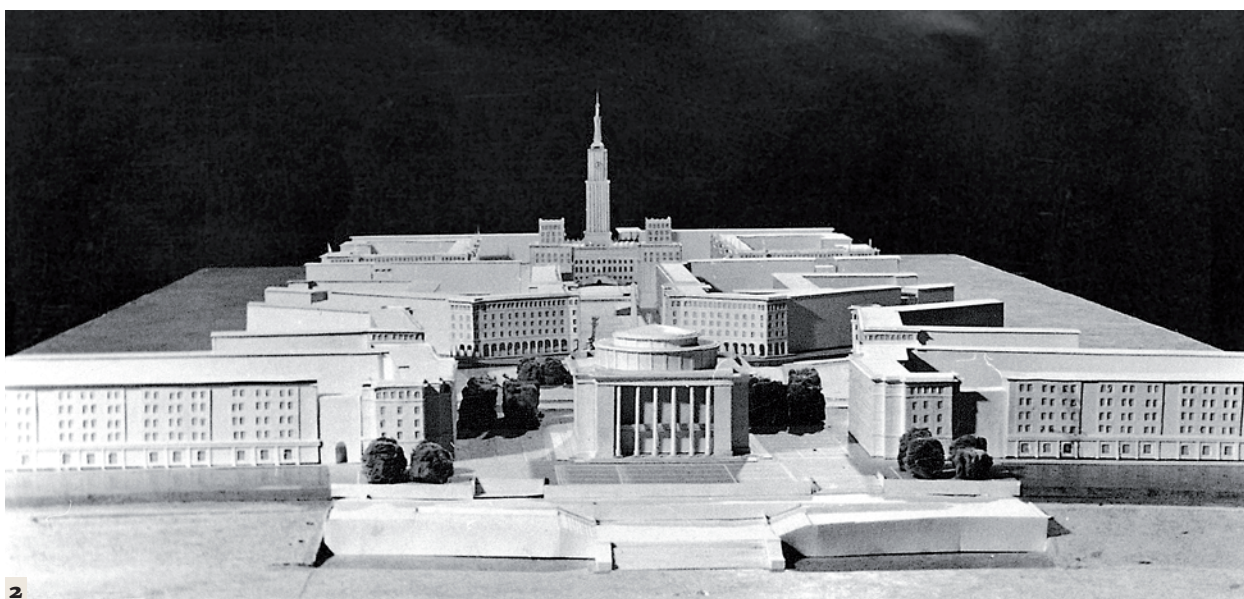
The city of Nowa Huta – a term best reserved for the urban settlement erected after 1948 – is not a completely uniform design executed in the socialist realist style, contrary to widespread opinion. The district consists of different buildings and spatial layouts which are in fact easily distinguished, having been constructed over several discrete phases.

The industrial phase (1949-1950)

The construction of the oldest housing estates, located in the south-eastern part of Nowa Huta (the Wandy, Willowe and Na Skarpie estates) began in mid-1949. Designed on a more intimate scale and surrounded by green areas, these complexes are reminiscent of the modernist workers' housing estates designed during the interwar period. The single- and two-storey buildings with tall roofs, dispersed around the area in rhythmically-arranged groups, are by no means a hallmark of Nowa Huta, having appeared all across the country during those times, the Warsaw neighbourhood of Mariensztat being a good example. The complex in Nowa Huta, however, earned the distinction of being the largest of them all. The buildings that were designed individually were the nurseries, kindergartens and schools (the first of which opened back in 1950), the post office (completed one year later) and the combined restaurant and shopping centre known as “Giant”, completed in 1952. The square next to the post office building became the first representational public space, a venue for meetings, rallies and spontaneous dance events.

The socialist realist phase (1950-1956)

When the quantity of iron manufactured by the steel plant was arbitrarily increased, the entire city had to be redeveloped to accommodate a greater number of

zaczął powstawać projekt bloku zwanego szwedzkim (na osiedlu Szklane Domy). Wróciły tendencje „dezurbanizacyjne”; projekty osiedli położonych na zachód od placu Centralnego (Handlowe, Kolorowe, Spółdzielcze, część osiedla Centrum D – realizowane od 1957 r.) zerwały z zabudową blokową i zamkniętymi wnętrzami. To architektura funkcjonalna, często demonstracyjnie nawiązująca do światowych rozwiązań. Uszanowano tylko urbanistyczny układ miasta i ciągów komunikacyjnych. Czołowymi przykładami nowej architektury są tzw. punktowce na osiedlu Kolorowym, szkoła muzyczna (z 1959 r.), grupa wysokich budynków osiedla Handlowego (projekt z lat 1958-1960) i wieżowiec (połączony z pawilonem handlowym) na osiedlu Centrum D.

Wszystkie te fazy budowy miasta realizowano na terenach rolnych, poza historycznymi układami zabudowy wsi Mogiła, Krzesławice, Bieńczyce i Czyżyny, które stanowiły swoiste ograniczniki realizacji urbanistycznej. Pod budowę huty i dzielnicy mieszkaniowej wywłaszczono ponad 11 tys. ha ziemi chłopskiej i zakonnej. Ponad 4 tys. gospodarzy straciło dotychczasowe źródło utrzymania, bo grunty zabrano nie obszarnikom, lecz właścicielom małych i średnich gospodarstw³. Potomkom kościuszkowskich

workers and engineers. In March 1951 the conceptual works were completed, with the first mock-up being presented to the public in 1952. The new design was influenced by the socialist realist doctrine, which was heavily promoted from mid-1949 onwards. The design also incorporated the first nods to historical themes, such as the decorative parapets obscuring the flat roofs of the building. The buildings located at the corners of the housing estates towards the east (the Stalowe and Zielone estates) were designed as monumental structures which, along with the Young Worker's House and the School of Mechanics, form the so-called gateway to Nowa Huta. The Central Square and the adjoining housing estates (the Centrum A, B, C and D housing estates) were completed in years 1952-1956, with the necessary experience being derived from the earlier construction works on the Krakowiaków and Górali housing estates. The buildings completed during this period also include the two Administrative Centre buildings, the People's Theatre (from 1954 onwards) and the Municipal Hospital (currently known as the S. Żeromski hospital), the construction of which commenced in late 1951.

The socialist modernist phase (1956 onwards)

The October of 1956 brought about another change: the principles of symmetrical urban design and harmony between horizontal and vertical elements have ultimately been abandoned. In November that same year, works have begun on the design of the so-called

2. Makieta niezrealizowanej zabudowy reprezentacyjnej, widok od strony południowej. Zbiory Muzeum Historycznego Miasta Krakowa (MHK)

2. Mock-up of cancelled representational buildings, view from the south. From the collection of the Historical Museum of the City of Kraków

kosynierów, których tu właśnie – w drodze pod Raclawice – rekrutowano, morgi odebrała władza podająca się za ludową. Karol Girtler pisał o nich: „Lud piękny, wzrost mężczyzn wysoki, budowa koścista; niewiasty dorodne, u wszystkich w oku jakiś wyraz niepospolity. Poznasz w nich, że to prawdziwi krakowiacy, że to plemię owych, którzy sypali ziemię na kopiec Wandy”⁴.

Traktowanie Nowej Huty jak tylko socrealistycznego miasta jest znaczącym uproszczeniem. Mamy tu bowiem do czynienia z wyraźnymi fazami przekształceń:

- przedhistoryczną (do XII w.), bogato udokumentowaną stanowiskami archeologicznymi, której znakiem rozpoznawczym jest kopiec Wandy;
- średniowieczno-nowożytną (XII-XIX w.), dla której wiodący był obszar użytkowany rolniczo, a wokół rozrastała się przestrzeń podkrakowskich wsi, młyny i folusze;
- militarno-przemysłową (od 2. połowy XIX w. do połowy XX w.), gdy w obszar wchodziły elementy architektury militarnej, a na obrzeżach pojawia się kolej i zakłady przemysłowe: od fortów Twierdzy Kraków⁵, przez lotnisko wojskowe Rakowice-Czyżyn⁶, po wielką przetwórnę wzniesioną przez Polski Monopol Tytoniowy⁷;
- okres urbanizacji (po 1945 r.; trwa nadal), czas budowy miasta sprzęgniętego z kombinatem metalurgicznym oraz wszelkie skutki tej inwestycji.

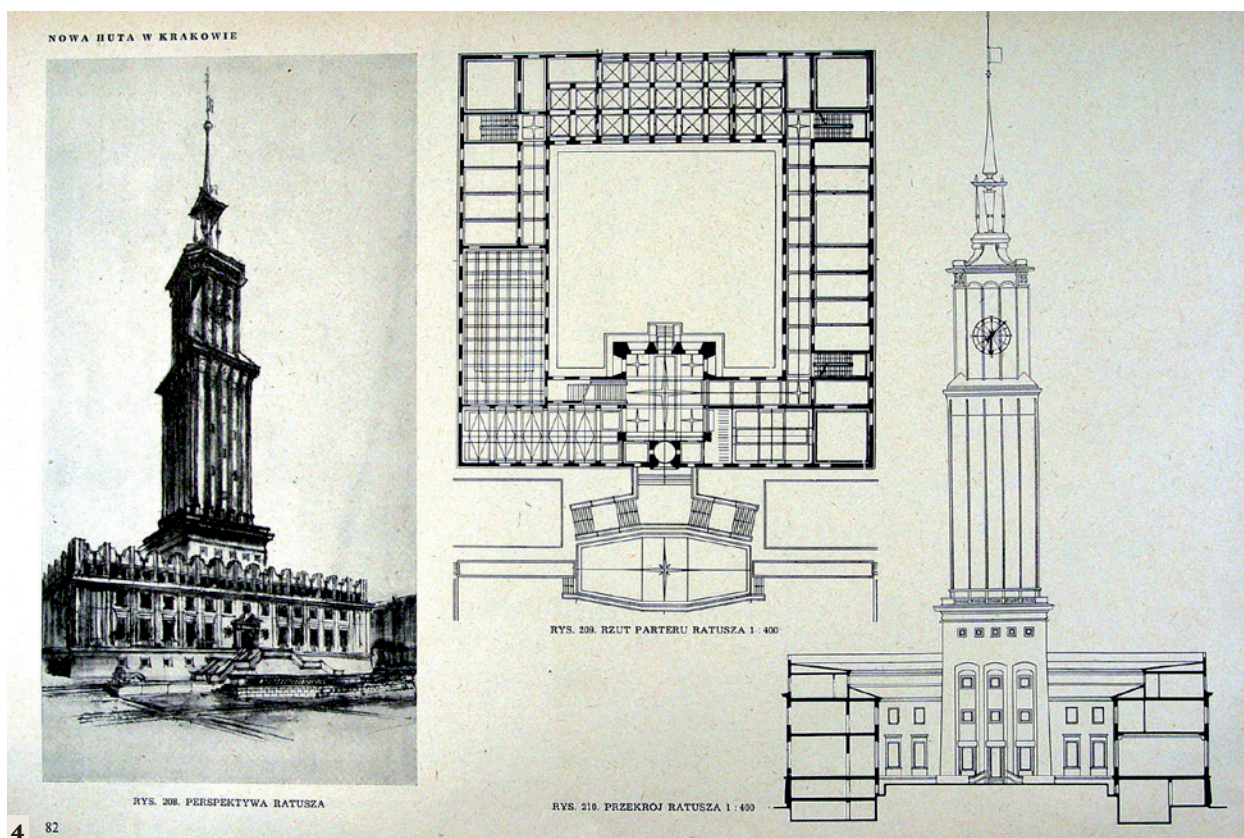
O nawarstwieniach tych zapominano. Odleglejszą przeszłość zasnuł dym fabrycznych kominów,

Swedish tower block, located in the Szklane Domy housing estate. The so-called “de-urbanization” tendencies have made a comeback, with the designs for housing estates located west of the Central Square (the Handlowe, Kolorowe, Spółdzielcze estates as well as part of the Centrum D housing estate erected from 1957 onwards) breaking away from the principles of block housing and enclosed inner areas. The new designs were purely functional, with many manifest references to international trends of the era. Only the urban layout of the city and its communication routes were left intact. The most distinctive examples of this new trend are the apartment blocks in the

Kolorowe housing estate, the music school (1959), the group of high-rise buildings in the Handlowe housing estate (designed in years 1958-1960) as well as the tower block with shopping centre in the Centrum D housing estate.

During all these phases, construction works took place on agricultural land located outside the historic area of the Mogiła, Krzesławice, Bieńczyce and Czyżyny villages which served as *sui generis* boundaries for the entire development. More than 11 thousand hectares of farmland and ecclesiastical land was expropriated for the purposes of construction of the steelworks and the accompanying residential district. More than 4 thousand local farmers lost their source of income as the land was taken not from major landowners, but from the owners of small and medium-sized farms⁸. And so, the government which held itself out as representing “the people”, took away the land from the descendants of Kościuszko’s scythemen who had once been recruited from among the local peasants as the armies marched towards Raclawice. As Karol Girtler once wrote, they were “a magnificent folk – the tall men of wiry built and the handsome maidens, all of them with that uncommon glint in their eyes. You can tell that they are the true sons and daughters of Kraków whose tribe had once built the earthen mound of princess Wanda”⁹.

To view Nowa Huta as a socialist realist city would be an oversimplification. This is because the site shows clear signs of distinct phases of development that had taken place throughout the ages:

4 82

zatarła skłonność do myślenia schematami, zła wola i propaganda. Najpierw komunistyczna, systemowa i totalna, chcąc udowodnić, że miasto i huta (początkowo Huta Gigant, bo patronat Lenina zakład dostał dopiero w roku 1954) powstały w pustce, na terenach o nikłej wartości gospodarczej i krajobrazowej. Z powszechnej świadomości usunięto perły polskiego dziedzictwa, które mają pozorne nieszczerście znajdowania się w Nowej Hucie. Gdyby mogiłskie opactwo cysterskie stało pod Wawelem, wszyscy uważaliby je za jeden z najcenniejszych zabytków architektury średniowiecznej. Gdyby XV-wieczny drewniany kościół Świętego Bartłomieja wzniesiono np. na Salwatorze, wycieczki pielgrzymowałyby tłumnie, a on sam znajdowałby się na Liście światowego dziedzictwa UNESCO. Udało się zmarginalizować nawet jeden z romantycznych symboli

- the prehistoric period (until the 12th c.), extensively documented by the presence of archaeological sites, the mound of princess Wanda being perhaps the most well-known of them all;
- the medieval and early modern period (from the 12th to the 19th c.), during which the site was used primarily as agricultural land, with villages, mills and fulling mills springing up all around the area;
- the military and industrial phase (from the 2nd half of the 19th c. until the mid-20th c.), during which various examples of military architecture have appeared in the region, while the railway and industrial facilities of various kinds have begun encroaching upon its most outlying areas; these developments included the Kraków Fortress³, the Rakowice-Czyżyn military airfield⁶ and the immense processing plant established by the Polish Tobacco Monopoly;⁷
- the urbanisation phase (from 1945 onwards), a time of construction of the metallurgical plant and the accompanying residential areas, encompassing all the consequences of this development.

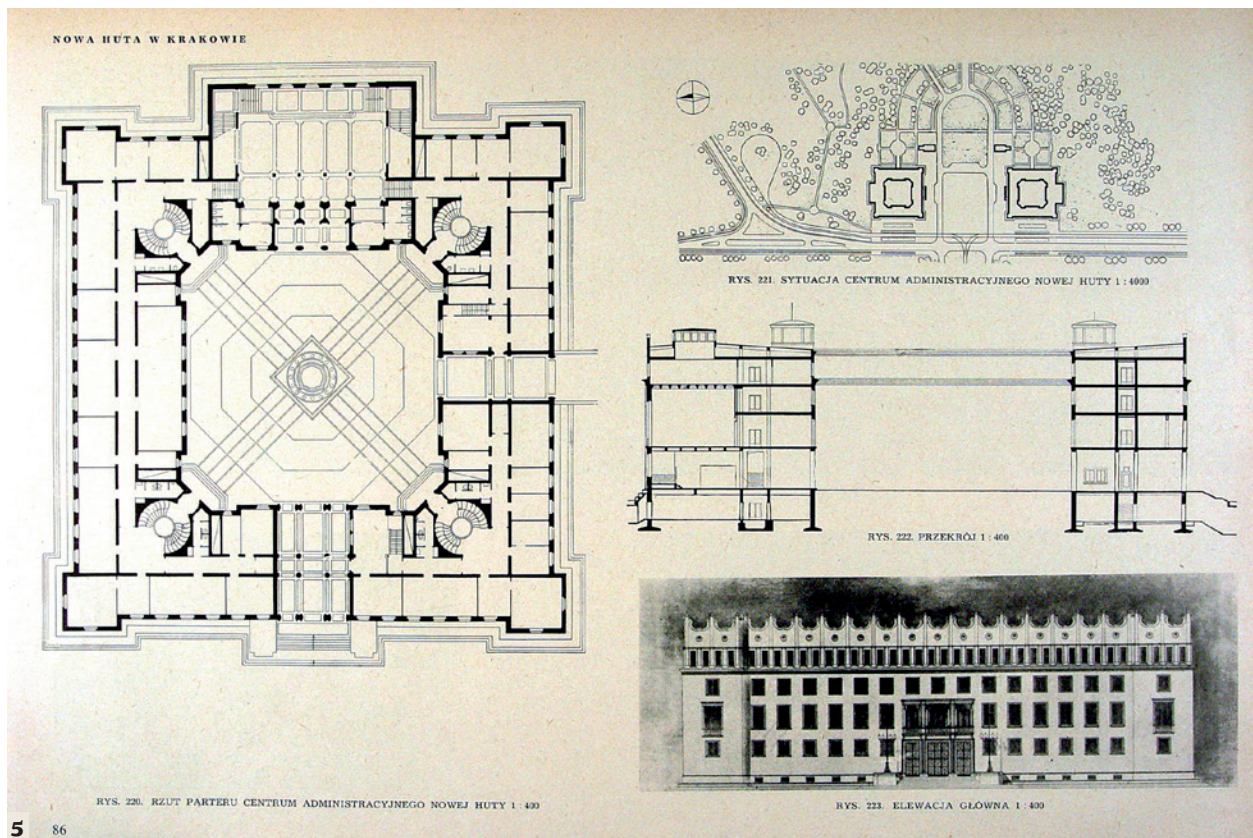
Yet all those different phases seem to have been forgotten. The distant past became obscured by factory smoke, the tendency to think inside the box as

3. Opactwo cysterskie w Mogiła. Fot. R. Marcinek, 2015

3. The Cistercian abbey in Mogiła. Photo by R. Marcinek, 2015

4. Niezrealizowana wizja nowohuckiego ratusza. Reprodukacja w archiwum OT NID w Krakowie

4. The design for the stillborn Nowa Huta town hall. Copy kept in the archives of the Regional Branch of the National Heritage Board of Poland in Kraków

5 86

początków polskiej państwowości – kopiec Wandy. Po upadku systemu komunistycznego próbowano przekonywać, że Nowa Huta to szaronijaki obszar postpeerelowski, rezerwat „homo sovieticus”, skansen kulturowo i mentalnie pozbawiony większej wartości, miejsce, w którym kulturalni ludzie nie bywają. W rzeczywistości mamy do czynienia z atrakcyjną przestrzenią z solidnie zbudowanymi blokami, zielenią, cennym ładem urbanistycznym i infrastrukturą. Nowa Huta, pozostając dzielnicą relatywnie cichą i peryferyjną, musi stać się w końcu prężnym, pełnoprawnym elementem składowym Krakowa. Obszarem zintegrowanym z nim nie tylko geograficznie i administracyjnie, ale przede wszystkim mentalnie, kulturowo i gospodarczo.

Uchwała rady miasta Krakowa

Skutecznym narzędziem ochrony zróżnicowanej tkanki miejskiej może być utworzenie parku kulturowego, ustawowej formy ochrony najcenniejszych obszarów⁸, przeznaczonej szczególnie dla krajobrazu kulturowego. Powierzono jej stanowienie kompetencji samorządu jako tego, który działając najbliżej ludzi, może łatwiej godzić potrzeby ochrony i realnie

well as simple ill will and propaganda. The communist propaganda was first in line, applying systematic and concentrated efforts to prove that the city and the steelworks (initially known as The Giant Steelworks, for only in 1954 was it finally named after Vladimir Lenin) were in fact formed in a vacuum, in an area of negligible economic and landscape value. As a result, many fine examples of Polish heritage which had the apparent misfortune of being located in Nowa Huta have been erased from collective consciousness. Had the Cistercian abbey in Mogiła stood near Wawel hill, everyone would rightly hail it as one of the most valuable examples of medieval architecture still standing today. Had the 15th-century wooden church of St Bartholomew been erected, say, in the Salwator district of Kraków, it would see a steady stream of tourists pouring in every day and would inevitably be included on the UNESCO World Heritage List. Even one of the romanticised symbols of the dawn of Polish statehood – the Wanda Mound – was effectively marginalised. Following the fall of socialism, efforts were made to convince everyone that Nowa Huta is a nondescript post-communist district, a sort of wildlife sanctuary for the species known as the *homo sovieticus*, a sleepy backwater of little

istniejące warunki ekonomiczno-społeczne. Uchwała Rady Miasta Krakowa z 11 czerwca 2014 roku w sprawie zamiaru utworzenia parków kulturowych na obszarze Gminy Miejskiej Kraków pn. „Park Kulturowy Nowa Huta” oraz „Park Kulturowy Stare Podgórze z Krzemionkami”⁹ podkreślała konieczność ochrony wyjątkowej wartości miejsc, troski o przestrzeń publiczną, krajobraz, walory urbanistyczno-architektoniczne oraz historyczne. Była wyrazem woli samorządu, by objąć te obszary dodatkową ochroną. Ochroną bardziej precyzyjną niż wynika z miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, w tym MPZP „Centrum Nowej Huty”¹⁰. Bardziej wszechstronną niż reguły rządzące wpisem obszarowym do rejestru zabytków¹¹. Plan ochrony sumuje spostrzeżenia i wnioski wynikające z badań archiwalnych, bibliografii oraz prac terenowych, dotyczące stanu, tempa i kierunków przemian wyglądu Nowej Huty w Krakowie – w postaci jednego, syntetycznego opracowania. Studiów i analiz będących punktem wyjścia planu jest wiele. Nowa Huta skupia uwagę grona badaczy, bo procesy, jakie zachodziły i zachodzą na jej terenie, są ważne i interesujące z socjologicznego, kulturowego, historycznego i miastotwórczego punktu widzenia. Skłania do refleksji o możliwym tempie przemian krajobrazu kulturowego, szybkości nieodwracalnego przejścia od sielskich wsi w zurbanizowany krajobraz dzielnicy industrialnej i dalej, we współczesny krajobraz poprzemysłowy. Na dodatek mamy tu do czynienia z miastem żywym, dzielnicą, w której mieszka (na obszarze proponowanym do objęcia granicami parku) przeszło 60 tys. ludzi. Problemy konserwatorskie muszą być więc rozwiązywane wraz z kwestiami urbanistycznymi, komunikacyjnymi, sprawami dotyczącymi zieleni, widoków, stref wypoczynku.

Park ma być powołany w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi i zielenią komponowaną, charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej, którą określa historia powstania i funkcjonowania

cultural and intellectual importance which all men and women of cultivation inevitably tend to avoid. In fact, however, it is an attractive space filled with sturdy residential buildings, spacious green areas, a valuable urban layout and efficient infrastructure. Nowa Huta, still a relatively quiet, outlying neighbourhood, must finally take its place as a thriving, full-fledged district of the city of Kraków. As a result, it would be able to complete its process of integration – not just in geographic and administrative terms, but primarily in terms of mentality, economy and culture.

Resolution of the Kraków City Council

The formation of a cultural park, a special, statutory form of protection of the most valuable areas⁸ designed specifically with the protection of cultural landscape in mind may prove to be an effective tool for the protection of the diverse urban fabric of Nowa Huta. The City Council was given the power to define the competences of the local government – an entity which, through its proximity to the local residents, is best equipped to reconcile the needs related to monument protection and the existing social and economic conditions. The Kraków City Council resolution of June 11, 2014 on the plans to establish cultural parks within the area of the Kraków Municipal Commune designated as “Nowa Huta Cultural Park” and “Stare Podgórze and Krzemionki Cultural Park”⁹ emphasises the need to safeguard the outstanding value of these locations and to lavish an appropriate care on the local public space, landscape as well as urban, architectural and historical features thereof. The resolution served as an expression of the will of the local government to cover these areas with additional protection. The scope of such protection was intended to be more precise than had previously been stated in the local spatial development plans, including the plan for the “Nowa Huta Centre”¹⁰. Likewise, the protection afforded under the cultural park regime would be more comprehensive than in case of the rules governing inscriptions into the register of monuments which cover entire sites or areas¹¹. The protection plan serves as a summary of the observations and conclusions from archival research, analyses of written sources as well as from site surveys, pertaining to

5. Zrealizowany budynek administracyjny huty. Reprodukacja w archiwum OT NID w Krakowie

5. The steelworks administrative building. Copy kept in the archives of the Regional Branch of the National Heritage Board of Poland in Kraków

nowoczesnego „miasta idealnego”, jakim miała być Nowa Huta w intencji swych projektantów.

Wśród celów szczegółowych ochrony Nowej Huty w formie parku kulturowego wyróżnić trzeba:

- zachowanie i ekspozycję dziedzictwa kulturowego i krajobrazu historycznego układu urbanistycznego Nowej Huty z uwzględnieniem relikwów układów wcześniejszych, przedindustrialnych, zawierających pamięć o średniowiecznej genezie i tradycji osadniczej obszaru;
- ochronę historycznej linii zabudowy, gabarytów i form architektonicznych;
- ochronę funkcjonalną i kompozycyjną osi komunikacyjnych i przestrzeni publicznych wraz z integralnie z nimi związaną kompozycją terenów zieleni, szczególnie historycznych ciągów alejowych, ogrodów, skwerów oraz zieleni Skarpy i Łąk Nowohuckich, z dopuszczeniem rewitalizacji i bieżącej pielęgnacji terenów zielonych;
- ochronę osi, ciągów i punktów widokowych, umożliwiających bliskie i dalekie widoki na charakterystyczne elementy zagospodarowania obszaru, ze szczególnym uwzględnieniem widoków na główne elementy samego zespołu urbanistyczno-architektonicznego, a także jego otoczenia (z otwarciami widokowymi ku dolinie Wisły i Karpatom oraz relacjami z Kombinatem Metalurgicznym);
- ochronę krajobrazu kulturowego poprzez przeciwdziałanie nadmiernej rozbudowie działalności handlowej i usługowej oraz modernizacyjnej, ingerującej w formę architektoniczną obiektów zabytkowych bądź zakłócającej ich ekspozycję, jak również ingerującej lub zakłócającej możliwość ekspozycji przestrzeni publicznej lub sprzecznej z tradycją kulturową i związaną z nią estetyką;
- ochronę zagospodarowania i użytkowania przestrzeni i kubatur w celu zachowania charakteru mieszkalnego dzielnicy, z uwzględnieniem utrzymania infrastruktury kulturalnej, rekreacyjnej i usługowej ukierunkowanej.

Punktem wyjścia było zatem zdefiniowanie wartości, których ochrona ma dotyczyć oraz określenie ram opracowania. Granice Parku Kulturowego Nowa Huta są pochodną analiz uwzględniających opinię Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Objęto nimi pierwotny układ urbanistyczny 26 osiedli mieszkaniowych z dodaniem

the condition, pace and directions of changes which affect the appearance of the Nowa Huta district in Kraków – all combined into one, comprehensive study. There are numerous studies and analyses which served as a starting point for the development of the plan. The Nowa Huta district continues to draw the attention of many researchers due to the fact that the processes which occurred and continue to occur in this district are both significant and interesting from a sociological, cultural and historical standpoint – not to mention from the standpoint of urban development. The fate of Nowa Huta encourages us to reflect upon the possible pace of changes in cultural landscapes as well as on the rapidity with which an idyllic farmland may evolve into an urbanised, industrial city district and then into the contemporary, post-industrial landscape. Furthermore, Nowa Huta remains a living urban area, with about 60 thousand people inhabiting the site of the proposed cultural park alone. It follows that conservation issues must be solved in conjunction with issues related to urban design, transportation, green areas, landscape and recreational zones.

The aim of the establishment of the cultural park is to ensure the protection of the local cultural landscape as well as to preserve the distinctive areas along with immovable historical monuments and landscape design typical of the local construction and settlement tradition determined by the history of the establishment and functioning of the modern “ideal city” – a status which the architects of Nowa Huta believed their design would attain.

Among the specific objectives of the programme for the safeguarding of the Nowa Huta district in the form of a cultural park, the following deserve a mention:

- preserving and ensuring greater visibility of the cultural heritage and historic urban layout of Nowa Huta, taking into account the vestigial traces of earlier, pre-industrial designs which embody the memories of the medieval origins and settlement traditions of the area in question;
- protecting the historical frontages, dimensions and architectural forms;
- ensuring the functional and compositional protection of the communication axes and public spaces along with the accompanying design of the

Plan Ochrony Parku Kulturowego Nowa Huta Etap I / 2015 /
Plansza 4 Analiza zasobu krajobrazu - modele i zespoły wewnątrz architektoniczno-krajobrazowych

6

czterech jednostek znajdujących się poza nimi: alei Solidarności z Centrum Administracyjnym, fragmentu wsi Krzesławice, fragmentu wsi Mogiła i terenów zielonych wokół Zalewu. W głównym zrębie granice biegną ulicami Bieńczycką, Kocmyrzowską i Jana Pawła II oraz Klasztorną i Bulwarową¹². Granice wyznaczone na terenie dawnej wsi Mogiła obejmują najważniejsze obiekty i zespoły zabytkowe oraz związane z nimi fragmenty krajobrazu cysterskiego. W Krzesławicach granice poprowadzono tak, by chronić najistotniejsze elementy układu ruralistycznego: dwór i park Jana Matejki, błonie nad Dłubnią, zabudowę wsi wraz z drewnianym kościołem. Granica południowa to połączenie historycznego traktu wodącego z Krakowa do Sandomierza oraz

surrounding green areas, including, in particular, the historical alleys, gardens, squares and green areas on the Mound and the Nowa Huta Meadows, while allowing for the restoration and ongoing maintenance of existing green areas;

- protecting the compositional axes, transit concourses and vantage points which allow both close-up and distant views of the characteristic local landmarks, with particular emphasis on the views of the main constituent parts of the urban and architectural complex itself as well as of the surroundings thereof (including the view corridors towards the Vistula river valley and the Carpathian mountains as well as the visual connections with the Metallurgical Facility);
- protecting the cultural landscape by preventing excessive development of commercial and service activities as well as modernisation works which result in an interference with the architecture of historical buildings or with the view thereof, with the visibility of public areas or with the local cultural tradition and the associated aesthetic values;

6. Plan Ochrony Parku Kulturowego Nowa Huta: plansza zasobu krajobrazowego – modele i typologia. Z dokumentacji Planu Ochrony Parku Kulturowego Nowa Huta

6. The Nowa Huta Cultural Park Preservation Plan: a sheet showing the local landscape assets – models and typology. Taken from the documentation of the Nowa Huta Cultural Park Preservation Plan

naturalnego, w relatywnie niewielkim stopniu przekształconego odcinka skarpy nowohuckiej, opadającej do pradoliny Wisły. W granicach parku znalazły się obszary fizjonomicznie niespójne, ale niebudzące wątpliwości co do swej wartości. Na pozór nowe miasto nie ma wiele wspólnego z krajobrazem cysterskim Mogiły czy doliną Dłubni i matejkowskim dworem. Wizualnie może nie, ale mentalnie obszary te w ciągu ostatnich 70 lat połączyły się, a przynajmniej zbliżyły. Wspólne życie w cieniu kombinatu nie mogło nie pozostawić śladu. Niestety, ten ślad często jest jak blizna. Wymaga stanowczych, ale ostrożnych działań, prowadzonych równolegle na wielu płaszczyznach.

Plan – założenia i metoda

Plan Ochrony Parku Kulturowego Nowa Huta został opracowany na Politechnice Krakowskiej¹³.

W części dokumentacyjno-diagnostycznej (zrealizowanej w 2015 r.) zidentyfikowano wartości dziedzictwa kulturowego, naturalnego, widokowego, ocenę komunikacji, infrastruktury etc. W opracowaniu użyto metody Wnętrz Architektoniczno-Krajobrazowych (WAK)¹⁴. Podstawowym elementem tego etapu prac stały się analizy istniejącego stanu zagospodarowania Nowej Huty, procesów przeszłych i aktualnie trwających w krajobrazie oraz podział na elementy podstawowe. Odmienne rodzaje krajobrazu pogrupowano na podstawie cech wspólnych, tworząc 20 typów wnętrz architektoniczno-krajobrazowych¹⁵. Po uwzględnieniu informacji m.in. historycznych i funkcjonalnych otrzymano 123 jednostki, tzw. zespoły WAK, które stały się podstawą dalszych analiz. Zamiast schematycznego, administracyjnego podziału na ulice, bloki zabudowy i tereny zielone uzyskano obszary spójne pod względem genezy, użytkowania, form, wielkości obiektów, a co za tym idzie o zbliżonych uwarunkowaniach i problemach nie tylko konserwatorsko-ochronnych czy widokowych, ale także np. społecznych¹⁶. Podział stworzył strukturę, pozwalającą na łączną ocenę wartości historycznych i współczesnych, dzięki zastosowaniu tzw. modeli krajobrazowych¹⁷. Zidentyfikowano ich piętnaście.

W części drugiej (zrealizowanej w 2016 r.) wykonano m.in. analizę waloryzacyjną i analizę procesów zachodzących w krajobrazie Nowej Huty (z określeniem kierunków zmian) oraz ocenę ekspozycji;

- protecting the current use of buildings and spaces in order to maintain the residential nature of the district, taking into account the need to ensure the upkeep of cultural, recreational and service infrastructure adapted to the needs of the local residents.

For the above reasons, the starting point has been to define the values which must be safeguarded as well as the scope of the study itself. The boundaries of the Nowa Huta Cultural Park have been drawn up on the basis of analyses which also took into account the views expressed by the Regional Monuments Inspector for the Małopolska Region. The contemplated cultural park covers the urban layout of 26 housing estates plus four areas located outside the said housing estates: the Alley of Solidarity with the Administrative Centre, fragment of the Krzesławice village, fragment of the Mogiła village and the green areas surrounding the Reservoir. In general, the boundaries of the cultural park run alongside the Bieńczyńska, Kocmyrzowska and Jana Pawła II as well as Klasztorna and Bulwarowa streets¹². The boundaries designated in the area of what had once been Mogiła village encompass the most significant buildings, structures and historical complexes and the associated fragments of landscape defined by the presence of the Cistercian order in the area. In Krzesławice, the boundaries were defined so as to ensure the protection of the most important components of the rural layout: the Jan Matejko manor house and park, the Dłubnia river pastures and the buildings comprising the village itself, along with the local wooden church. The southern boundary combines the historical route leading from Kraków to Sandomierz and the natural, relatively unaltered section of the Nowa Huta embankment, leading down into the Vistula river ice-marginal valley. The area of the contemplated cultural park includes sites which, while not consistent in terms of physiognomy, give rise to no doubts as to their value. At first glance, the newly erected city has little in common with the landscape of Mogiła, defined by the presence of the Cistercian monastery, or the Dłubnia river valley and

7. Wnętrze sklepu w Bloku Szwedzkim, lata 60., fot. H. Hermanowicz. Zbiory MHK

7. Interior of a store in the so-called Swedish Block, 1960s, photo by H. Hermanowicz. From the collection of the Historical Museum of the City of Kraków

sformułowano wytyczne dla przestrzeni publicznych i półpublicznych oraz dla ochrony i kształtowania krajobrazu kulturowego, wynikające z oceny wartości historycznych i współczesnych badanego obszaru oraz wnioski natury administracyjnej.

Wytyczne dla poszczególnych zespołów wewnątrz i modeli krajobrazowych porównano z zapisami planu miejscowego¹⁸ i poszczególne, określone przez plan działania przypisano do obszaru. Finalnie przyszły zarządca parku dostał wykaz działań szczegółowych w poszczególnych ZWAK oraz tabelaryczne zestawienia ustaleń MPZP i planu ochrony. W planszy podstawowej projektu planu i planszy jego syntezy oraz w jego elaboracie finalnym sformułowano wytyczne do uchwały Rady Miasta Krakowa o utworzeniu Parku Kulturowego Nowa Huta oraz do planów miejscowych stosowanych w jego obszarze.

Opracowany materiał z jednej strony wypełnia wymogi ustawowe dla planu ochrony parku kulturowego, z drugiej jest materiałem diagnostycznym i strategiczną bazą działań ochronnych; próbą racjonalizowania stref oddziaływania decyzji konserwatorskich i architektoniczno-przestrzennych, tak aby były one spójne dla jednolitych fragmentów miasta. Plan po raz pierwszy uwzględnia w takiej skali i zakresie problem widoczności, zarówno na, jak i z obszaru Nowej Huty, a także wewnętrznych powiązań widokowych oraz odpowiedzialności za ich utrzymanie, ochronę, korektę i właściwe kształtowanie. Uwzględnia problem równoważności ochrony substancji kulturowej i przyrodniczej. Wśród opracowań historycznych i analitycznych dotyczących dziedzictwa kulturowego Nowej Huty omawiany materiał wyróżnia się i zastosowaną metodyką opracowania, i holistycznym, zgodnym ze wskazaniem doktrynalnym spojrzeniem konserwatorskim. Zastosowanej metodzie opracowania planu zarzucano wysoką specjalizację, akademicką zawilść, ale pozwala ona na obiektywną, zestandaryzowaną ocenę. To jak z lekiem: jego produkcja i skład są jeszcze bardziej zawile, nie mówiąc o badaniach klinicznych, które pozwoliły na jego wdrożenie. Ale nie wnikamy w to, bo interesuje nas efekt. Park kulturowy jest lekiem dla krajobrazu. Czy skutecznym? Oby. Ale na początek trzeba go zażyć.

Intencją autorów projektu planu ochrony było dostarczenie zarządzającym kompletnego materiału

Matejko's manor house which lies within. Yet despite the lack of visual links, in terms of mentality these areas have come close over the last 70 years – so close, in fact, that some may consider them to form a single whole in this regard. Living together in the shadow of the great steel plant was bound to leave its traces on those who resided there. Sadly enough, these traces are often more akin to scars. As a result, decisive yet careful action must be taken in a variety of fields.

The Plan – tenets and methodology

The Nowa Huta Cultural Park Preservation Plan was prepared at the Kraków University of Technology¹³.

The part of the document which covered documentation and diagnostic issues (completed in 2015) identified the values inherent in cultural, natural and landscape heritage as well as the assessment of the local transport network, infrastructure etc. The Landscape Architectural Units and Interiors Methodology (WAK) was used for the purposes of the study¹⁴. The basic part of this stage of the works were the analyses of the existing state of development of Nowa Huta, the past and present processes having an impact on the surrounding landscape as well as the division into basic units. The different types of landscape were grouped according to their common features, resulting in the formation of 20 types of

pozwalającego na faktyczną i racjonalną realizację prowadzonych w jego obszarze działań ochronnych. Zastosowanie metody tego opracowania, obejmującej identyfikację zasobów, ich waloryzację i sformułowanie wytycznych w połączeniu ze wskazaniem elementów zarządzania, w tym ze sformułowaniem zaleceń strategicznych w szerszym kontekście polityki ochronnej oraz szczegółowych, pozwala sądzić, że opracowany dokument będzie miał faktyczne przełożenie na skuteczność i celowość działań ochronnych podejmowanych w obszarze planowanego parku kulturowego.

Główne kierunki działań

Istotą planu jest kilka tysięcy precyzyjnych wskazań dotyczących niemal każdego punktu chronionego terenu¹⁹. Mądrze rozłożone w czasie nie muszą – wbrew obawom – stać się problemem finansowym nie do pokonania. Odrębnym elementem są wskazania ogólne, tyjące się całego obszaru parku. Nie są skomplikowane, ale budzą emocje. Przedstawimy je, choć w mocno okrojonej formie, bo z podobnymi problemami boryka się w Polsce wiele miast, które los obdarował XX-wiecznymi dzielnicami przemysłowymi.

architectural and landscape interiors¹⁵. Once various types of information – including historical and functional information – were taken into account, a total of 123 sections (known as WAK units) were formed; these units later became the subject of further analysis. Used instead of a typical administrative division into streets, blocks and green areas, this methodology made it possible to designate units which are consistent in terms of origin, type of use, form and size of buildings and structures, which means that the conditions and issues affecting such units – including both issues related to monument safeguarding and conservation and, for example, social issues, are likely to be similar for the entire area of the given unit¹⁶. The division method applied created a structure which made it possible to perform a combined assessment of the historical and contemporary value using the so-called landscaping models¹⁷. A total of fifteen such models have been identified.

The second part of the plan, prepared in 2016, contains, among others, a valorisation analysis and an analysis of the processes which occur in the landscape of Nowa Huta (along with the designation of the directions of such changes) as well as an exposure assessment; guidelines have been formulated for both public and semi-public spaces and for the purposes of the protection and formation of cultural landscape on the basis of an assessment of the historical and contemporary value of the area under scrutiny; in addition, conclusions of an administrative nature were also included.

The guidelines for individual complexes of landscape interiors and models were compared against the provisions of the local plan¹⁸, with individual actions defined in the plan being then assigned to specific areas. Finally, the prospective managing entity of the park was also provided with a schedule of detailed actions in individual WAK complexes as well as tables summing up the provisions of both the local spatial development plan and the cultural park preservation plan. The main sheet of the draft plan as well as the summary sheet thereof and the final

8. Westybul Teatru Ludowego, lata 60., fot. H. Hermanowicz. Zbiory MHK

8. The vestibule of the People's Theatre, 1960s, photo by H. Hermanowicz. From the collection of the Historical Museum of the City of Kraków

Wskazania w sferze ochrony konserwatorskiej

Za podstawowe cele uznano utrzymanie istniejącego systemu obszarowej ochrony konserwatorskiej, konsekwentne (mimo przeciwności) działania na rzecz otrzymania przez obszar Parku Kulturowego Nowa Huta statusu pomnika historii, dbałość o obiekty zabytkowe – od prac konserwatorskich po promocję. Pomóc temu powinna ochrona najważniejszych budowli nowohuckich, m.in. przez regularne dofinansowanie ze środków Społecznego Komitetu Odnowy Zabytków Krakowa, wreszcie rozpoczęcie procedury wpisu do rejestru zabytków nieruchomych szerszej grupy obiektów, m.in. dawnej dyrekcji Huty im. Lenina czy Teatru Ludowego. Ewidencja zabytków tu nie wystarczy, ponieważ cenne są także wnętrza i wyposażenie. Zaleca się skuteczniejsze przeciwdziałanie zacieraniu detalu i wystroju architektonicznego (np. likwidacji kasetonów w sieniach przejazdowych), utrzymanie charakterystycznych dla części dzielnicy murków i schodów, elementów metaloplastycznych. Niezbędne są programy przywracania utraconego lub wprowadzania zaprojektowanego a niezrealizowanego detalu (np. w podcieniach budynków placu Centralnego można zawiesić żeliwne lampy, restytuować wzorowane na dawnych latarnie), ochrony i rewaloryzacji elewacji budynków. Szczęśliwie służby konserwatorskie pracowały tu przez lata, nie jest to więc przestrzeń, w której trzeba zrobić wszystko. Raczej stanowi ona pole do uzupełnień i niewielkich korekt, powtórzenia badań (czas płynie) wynikających ze zmieniającego się stanu wiedzy. Szkoda, że nie są powszechnie dostępne dokumentacje już opracowane, wykonane przez znawców i sfinansowane z pieniędzy publicznych. Przydatne będzie więc stworzenie internetowej bazy danych oraz poradnika zawierającego wzorce rozwiązań. Nacisk położono na podkreślenie znaczenia monitoringu stanu zachowania zasobu oraz weryfikację skuteczności działań zarządczych.

Wskazania w zakresie układu urbanistycznego

W tej sferze fundamentem jest kategoryczny zakaz dogęszczania zabudowy na obszarze parku. Niedopuszczalna jest lokalizacja nowych budynków, co nie oznacza na wybranych obszarach zakazu przebudowy, remontu i modernizacji zgodnej z zapisami w MPZP

report on the plan contain guidelines referring both to the resolution of the Kraków City Council on the establishment of the Nowa Huta Cultural Park and to the local spatial development plan applicable to the areas forming part of the park.

On one hand, this documentation fulfils the statutory requirements for the cultural park preservation plan, while on the other hand it also remains a diagnostic study and a strategic foundation for protective measures, attempting to rationalise the areas of impact of the decisions pertaining to monument protection and to architectural and spatial planning, thus ensuring that they remain consistent for all parts of the city which have retained a degree of uniformity. For the first time ever, the plan takes into account the issue of visibility on such scale and in such scope, referring both to the question of the view towards the district of Nowa Huta, the view from the said district as well as the internal visual links and the responsibility for the maintenance, protection, adjustment and appropriate shaping thereof. It takes into account the problem of equivalence of the protection of cultural and natural fabric. What sets this material apart from other historical and analytical documents pertaining to the cultural heritage of Nowa Huta is the methodology applied as well as the comprehensive approach to conservation which remains consistent with the relevant doctrine. The methodology of the plan was accused of being excessively specialised and rather academic in its complexity, yet its main advantage is that it allows for an objective, standardised assessment to be made. In this regard, one may compare it to a medical product – the manufacture and composition thereof are even more complex, not to mention the clinical trials which made it possible for such medication to be sold to consumers. Yet we tend to ignore all this, for what matters is the final result. And so it is with the concept of the cultural park, which is simply a form of medication for the landscape. The question is – will it prove effective? One should certainly hope so. Yet one will never learn unless the medication is administered first.

The intention of the authors of the draft preservation plan was to provide those in power with a comprehensive study which makes it possible for the protective measures in the area covered by the plan to be

lub innych dokumentach. Położono też nacisk na konieczność utrzymania historycznej formy dachów. Wszelkie działania muszą uwzględniać przyjęte parametry maksymalnej wysokości zabudowy, wysokości zabudowy usługowej, wskaźnika terenu biologicznie czynnego itp. Ważne jest opracowanie zindywidualizowanych projektów zagospodarowania wnętrz osiedlowych, ze szczególnym uwzględnieniem zieleni czy zakazem zabudowy sieni wjazdowych. W ślad za tym powinno pójść opracowanie zindywidualizowanych projektów małej architektury wraz z elementami infrastruktury, odwołujących się lub stanowiących interpretację zachowanych oryginalnych wzorów. Wzorniki powinny określić jednolity wzór lamp, ławek, ogrodzeń, trzepaków i innych elementów wstawianych w miarę zużywania się starych. Uwagę zwrócono nawet na kosze na śmieci. Czy nie można wrócić np. do pocziwych, betonowych misiów, które stały obok przedszkoli i szkół, ucząc dzieci, że o porządek i wspólną przestrzeń trzeba dbać. Nacisk położono na utrzymanie funkcji usługowej w partach budynków mieszkalnych oraz zakaz groduzenia bloków lub ich zespołów (z wyjątkiem szkół, przedszkoli i żłobków, parkingów, boisk szkolnych etc.). Mała architektura powinna w większym niż do tej pory stopniu uwzględniać potrzeby m.in. rodzin z dziećmi, ludzi starszych, osób niepełnosprawnych (np. przez uzupełnienie brakujących ławek – „stara” Nowa Huta to dzielnica ludzi w podeszłym wieku, dla których 200 metrów może być odcinkiem nie do pokonania, a to sprzyja wykluczeniu społecznemu).

Za niezbędne uznano uregulowanie kwestii związanych z lokalizacją oraz wyglądem straganów i kiosków. Zeszcpecono nimi niemal wszystkie skrzyżowania i ciągi komunikacyjne. Większość należałoby usunąć od razu²⁰, mimo zapisu w MPZP o utrzymaniu istniejących obiektów o funkcji usługowej²¹. Zwłaszcza kiedy lokale sklepowe należące do miasta stoją puste, bo wyznaczono zbyt wysokie czynsze. To błąd, bo jeśli chce się zachować standard miasta, niezbędne jest utrzymanie usługowo-mieszkaniowego charakteru głównych ulic i placów. Przy okazji upomniano się w planie o preferencyjne stawki czynszu dla rzemiosła, ochronę istniejących warsztatów, wsparcie *de facto* nieistniejących restauracji, klubów czy kawiarni – obniżenie obowiązujących stawek i opłat. Obojętność rodzi przekonanie, że Nowa Huta

implemented in a meaningful and rational manner. The methodology applied – covering the identification of resources, the assessment thereof and the formulation of guidelines coupled with the indication of the relevant management issues, including the formulation of strategic recommendations in the broader context of safeguarding policy as well as of various detailed recommendations – justifies the belief that the document in question will have a meaningful impact on the effectiveness and purpose of safeguarding measures adopted in the area of the proposed cultural park.

Primary courses of action

The several thousand precise recommendations pertaining to nearly every single aspect of the protected area form the essence of the plan¹⁹. Yet contrary to the expressed concerns, these recommendations are not necessarily bound to become an insurmountable financial obstacle. General recommendations pertaining to the entire area of the cultural park form a separate part of the document. These are not particularly complex, but give rise to controversies. These will be presented in turn, albeit in an abbreviated form, for many Polish cities which are forced to deal with the legacy of 20th-century industrial districts are in fact facing the same problems today.

Conservation recommendations

The primary objective is the preservation of the existing system of area-based historical monument protection, making consistent efforts aimed at ensuring that the Nowa Huta Cultural Park attains the status of a monument of history (despite all the difficulties that lie ahead) as well as taking care of the surviving historical monuments both by performing various conservation works and by taking steps dedicated to the promotion thereof. The protection of the most significant buildings of Nowa Huta (ensured, inter alia, through the provision of regular funding by the Committee for the Renovation of Krakow's Historical Monuments) would prove conducive to the achievement of this objective, as would the initiation of the proceedings for inscription of a broader group of structures into the register of immovable monuments, including the former administrative

jest złym miejscem dla biznesu. Ale z drugiej strony nie każdy obszar miasta musi brać udział w pogoni za pieniądzem. Nie doczekamy się tu raczej (choćby ze względu na rozproszenie własności) odpowiedniego inwestora na dużą skalę. Jedynie potężna i zachłanna branża budowlana patrzy na nowohucką przestrzeń z zainteresowaniem. Z zainteresowaniem cechującym wilka spoglądającego na jagnię.

Wskazania w zakresie architektury i budownictwa

Dzielnicy potrzebne jest nie tyle zatrzymanie, co odwrócenie tendencji funkcjonalnego i technicznego starzenia się budynków, infrastruktury, zieleni i komunikacji. By zmienić istniejący stan, potrzebne są z jednej strony spektakularne bodźce, z drugiej codzienna dbałość o stan obiektów i jakość przestrzeni publicznej. Budynki wymagają modernizacji, np. systemów grzewczych; nikt nie próbuje ich blokować, ale prace te muszą być prowadzone z poszanowaniem wartości historyczno-architektonicznych. Problemem numer jeden jest termomodernizacja, a właściwie przyzwolenie na realizowanie jej kosztem estetyki historycznie ukształtowanych fasad. Ocieplenia zewnętrzne są dopuszczalne w przypadku, gdy budynek nie ma dekoracji architektonicznej lub wystrój elewacji jest bardzo skromny²². Dekoracje, np. w postaci prostych gzymsów lub opasek okiennych, muszą być precyzyjnie odtwarzane w nowej substancji. W przypadku szlachetnych tynków, np. na cokołach lub portalach, elementy te muszą być wyłączane z termomodernizacji. Na warstwach ocieplenia powinien być stosowany kolor maksymalnie zbliżony do pierwotnego, co jest wykonalne dzięki przeprowadzonym analizom i wskazaniom Miejskiego Konserwatora Zabytków. Stałym argumentem przy domaganiu się zgody na zastosowanie ahistorycznej, kiczowatej kolorystyki jest brak środków finansowych wspólnot mieszkaniowych na przeprowadzenie – na odpowiednim poziomie – prac przy elewacji. Jednak w większości przypadków jest to zdanie fałszywe – farba kolorystycznie odpowiednia i nieodpowiednia kosztują tyle samo. Podkreślono też, że stolarka okienna czy bramna oraz dekoracyjna ślusarka lokali użytkowych stanowią integralną część wystroju elewacji i współdecydują o wartościach zarówno obiektu, jak i pierzei ulicznych w obrębie

buildings of the Vladimir Lenin Steelworks as well as the People's Theatre. Mere inclusion in the inventory of monuments is not enough, for these buildings also contain valuable interiors, fixtures and fittings. It is recommended that more effective steps are taken to prevent the effacement of period detailing and architectural features (such as the destruction of coffered ceilings inside the entrance gateways) as well as to preserve the characteristic low walls, stairs and decorative metal fittings. There is a need for programmes designed either to restore the vanished detailing or to recreate the detailing that had originally been planned but was never implemented in the end; for example, cast iron light fixtures could be installed underneath the arcades of the buildings surrounding the Central Square; likewise, street lamps modelled on the original designs could grace the public areas once again. Programmes for the protection and restoration of the façades of the buildings are also necessary. Luckily, conservation services have already been active in the area for a number of years, which means that one does not have to start completely from scratch. What is needed is a number of adjustments and additions as well as performing certain studies once again. Time never stands still, and the state of existing knowledge is in constant flux. It is rather regrettable that existing documentation efforts, performed by experts and financed from public funds, are not available to the general public. This, however, could be addressed by the establishment of an online database as well as the publication of a guide containing suggestions of possible solutions. Emphasis has been placed on highlighting the importance of monitoring the state of preservation of the property as well as on the assessment of the effectiveness of actions performed by the management.

Recommendations with respect to urban layout

In this particular field, the fundamental principle is the absolute prohibition on increasing the density of developed areas within the boundaries of the cultural park. Construction of new buildings in the areas in question is unacceptable, which does not mean that no alteration, renovation or modernisation works could be carried out within selected areas, provided that such works remain compliant with the

zabytkowego układu urbanistycznego. Znaczące straty w tym typie detalu dokonały się w latach 90. XX wieku, kiedy powszechnie wymieniano drewniane drzwi i szklano-metalowe witryny na tanie i łatwo dostępne elementy aluminiowe i PCV. Obecnie elementy te także podlegają ochronie, nie tylko pod względem materiału oraz formy, ale i kolorystyki. Za istotne uznano m.in. stworzenie programu wspierającego możliwość pełniejszego udziału prywatnych właścicieli mieszkań w działaniach rewitalizacyjnych (poprzez niskooprocentowane kredyty np. na wymianę okien zgodnych z zaleceniami konserwatorskimi).

Wskazania w zakresie wnętrz publicznych

Nowohuckie wnętrza projektowano z wyjątkową starannością. Wiele z nich powstało w pracowni wybitnego projektanta prof. Mariana Sigmunda. Szkoda, że tak niewiele z nich przetrwało do naszych czasów. Wiele zniszczono niemal na naszych oczach, a działania konserwatorsko-administracyjne okazały się spóźnione. Co gorsza, wnętrza sklepów, urzędów pocztowych, dawnych kin czy domów kultury nadal nie są chronione. Wyjątek stanowią sklepy wokół placu Centralnego, na parterach budynków indywidualnie wpisanych do rejestru zabytków. Nie ma programu, który zachęciłby użytkowników do trzymającej konserwatorskie standardy rewitalizacji placówek handlowych. W planie założono, że niezbędny jest program inwentaryzacji wnętrz publicznych, poszukiwanie i opisywanie zachowanych relikwów. Uwagę zwróciłyby też udostępnienie wybranych wnętrz, np. świetnie zachowanego Centrum Administracyjnego, do zwiedzania (choćby tylko dla grup i z przewodnikiem).

Wskazania w zakresie infrastruktury i komunikacji

Bez infrastruktury nie ma miasta, ale nie musi ona szpeci. Nie jest wyłączona z obszaru zabytkowego i np. forma latarni nie może być uzależniona wyłącznie od ich funkcji, ceny i liczby luksów. Uporządkowania wymaga m.in. zagęszczająca się liczba słupów technicznych, trakcji elektrycznej, rozdzielni prądu. Oczywiście, są niezbędne choćby dla funkcjonowania komunikacji miejskiej, ale łatwo odnieść wrażenie, że stawia się je bez szczególnego namysłu.

provisions of the local spatial development plan or of other documents. Emphasis has also been placed on the need to preserve the original form of the roofs. All the actions taken need to take into account the accepted parameters for maximum height of buildings, the height of structures serving commercial or service purposes, the minimum required percentage of green areas etc. An important factor is the preparation of individual designs for the development of the inner areas of individual housing estates, with particular emphasis on green areas and the prohibition on erecting any structures inside entrance gates. The next step should be the preparation of individual designs for street furniture and elements of infrastructure; these should either hark back to the preserved original features or constitute a modern interpretation thereof. The pattern books should specify a single template for light fixtures, benches, fences, carpet hangers and other structures which are replaced as the old ones wear out. Even the issue of waste bins was addressed. Should we perhaps go back to the good old concrete “teddy bear” bins that had once stood alongside every school or kindergarten, making it possible to teach children the basics of caring for shared spaces and keeping them clean and tidy? Emphasis was placed on the need to ensure that the ground floor sections of the buildings continue to serve the needs of service and retail outlets as well as on the prohibition on the installation of fences around single apartment blocks or complexes thereof, with the exception of schools, kindergartens, nurseries, car parks, schoolyards etc. Insofar as street furniture is concerned, it needs to take into account the needs of families, the elderly and disabled persons to a greater extent than it had done before. This could be achieved, for example, through the installation of missing benches, since the “old” part of Nowa Huta is now inhabited mostly by older people for whom a 200-metre walk may be an insurmountable obstacle; the presence of such obstacles, it is argued, will only deepen social exclusion.

It was also deemed necessary to introduce regulations pertaining to the location and appearance of kiosks and market stalls. The appearance of nearly all intersections and communication routes continues to suffer due to the presence of these structures, their aesthetic quality being rather dubious. In fact, most

Podobnie jak rozmaite barierki, płotki, słupki i siatki. Główne osie komunikacyjne, dzielone bez zastanowienia, stanowią bariery przestrzenne dla ruchu pieszego, który należy udroźnić, zapewniając płynną komunikację między osiedlami. Z tym wiąże się konieczność rekompozycji placu Centralnego, zdominowanego przez przeszkody funkcjonalne. Środek placu jest niedostępny, odizolowany komunikacją od przestrzeni publicznych. Nie jest *de facto* użytkowany. Za tym powinno pójść podniesienie rangi stref pieszych, położenie nacisku na tworzenie lokalnych pieszych ciągów komunikacyjnych, rozbudowa tras rowerowych i spacerowych. Obranie kierunku: Nowa Huta dzielnicą oferującą warunki dla zdrowego stylu życia. Z drugiej strony niezbędne jest wprowadzenie stref wolnych od rowerów, deskorolek i innych pojazdów cichobieżnych w miejscach o dużym ruchu pieszych – są bardziej niebezpieczne (zwłaszcza dla ludzi starszych) od samochodów, bo są bezgłośnie. Wskazana została pilna potrzeba zredukowania ruchu tranzytowego samochodów ciężarowych,

of them should be removed at once²⁰ despite the provisions of the local spatial development plan pertaining to the maintenance of existing retail and service outlets²¹. This proposition becomes all the more justified when one considers the premises owned by the city council, which remain vacant due to excessively high rents. This is a mistake, since the maintenance of the city's standard depends, in part, on maintaining the current nature of the main streets and squares, which serve both residential and commercial purposes. The authors of the plan have taken the opportunity to raise the question of preferential rent for craftspersons, the protection of existing workshops and the support for restaurants, clubs and cafés, many of which are in fact on the verge of closing down or have already done so – support which could be granted in the form of decreasing the current rents and fees. Otherwise, indifference in this regard will continue to give rise to the impression that Nowa Huta is not a good place to do business. On the other hand, however, not every single area of the city should serve the needs of commerce. It is unlikely that a single investor may appear who would be interested in a large-scale development – partially due to the fact that ownership remains scattered among numerous entities. Only one sector of industry looks at Nowa Huta

9. Plac Centralny jako węzeł komunikacyjny.
Fot. R. Marcinek, 2015

9. The Central Square as a communication node. Photo by
R. Marcinek, 2015

natychmiastowe ograniczenie tonażu aut jeżdżących w pobliżu najcenniejszych obiektów zabytkowych, weryfikacja i usunięcie zbędnych znaków drogowych i drogowskazów, dostawienie tablic informujących o zabytkach narodowego dziedzictwa.

Liczba miejsc parkingowych zaplanowana w latach 50. czy 60. XX wieku całkowicie nie przystaje do obecnych potrzeb. Trzeba sobie jasno i uczciwie powiedzieć: nie ma już i nie będzie możliwości, aby każdy zaparkował „przed blokiem”, najlepiej pod własnym oknem. Nie można mieć równocześnie parku, ogródka jordanowskiego, słonecznej ciszy i auta na widoku. Trzeba wreszcie określić chłonność osiedli, wydać identyfikatory uprawniające do parkowania (zwłaszcza w osiedlach o zabudowie zwartej), pomyśleć o parkingach podziemnych i zacząć je realizować w miejscach wskazanych w planie ochrony i MPZP. Stawianie wszędzie zakazów zatrzymywania się i postoju nie jest rozwiązaniem.

Wskazania w zakresie kształtowania zieleni

Mieszkańcy Nowej Huty dumni są z tego, że żyją w najbardziej zielonej części miasta. Nie zauważyli, że miasto-ogród zamieniło się – według słów U. Forczek-Brataniec – w miasto-las. Wybujala, zdziczała zieleń wymaga pielęgnacji, przywrócenia standardów

with interest – the powerful and greedy construction industry. Its interest, one should add, is that of a wolf fixing its gaze on a lamb.

Recommendations with respect to architecture and construction

What the district needs right now is not as much arresting, as reversing the trend for functional and technical deterioration of its buildings, infrastructure, green areas and transportation systems that results from the passage of time. In order to change this, one needs to apply stimuli on a rather spectacular scale on one hand, while at the same time paying attention to the condition of buildings and the quality of public spaces on an everyday basis. The existing buildings require modernisation works to be performed, including, for example, the modernisation of their heating systems. No one wishes to prevent these from happening, yet all works must be performed in a manner which ensures that due respect is paid to the historical and architectural value of the buildings involved. The most pressing issue is thermal modernisation, or – to be precise – the continuing acquiescence in the performance of such works at the expense of historic façades. Installation of external thermal insulation layers should only be permitted where the building is devoid of any architectural decoration or where its design is very modest and austere²². Decorations such as simpler cornices or window surrounds must be precisely replicated once the works are completed. In case of fine, quality plasterwork – such as the one used on portals or plinths – these parts of buildings must be excluded from modernisation works. The colour of paints applied to the façade following the installation of the insulation layer should be as close as possible to the original colour, which may be accomplished owing to the analyses performed as well as to the recommendations of the Municipal Monuments Protection Officer. A recurring argument that is frequently raised by housing associations which demand permission to use historically inaccurate, kitsch colour schemes is the lack of funds to perform façade renovation works at an appropriate level of quality. However, in most cases this is not true, since paint costs the same regardless of its colour. It has also been emphasised that the window joinery, entrance door woodwork and the decorative

kompozycyjnych, np. w ciągu tzw. plant nowohuckich, nad Zalewem, w parkach. Dzikie chaszcze trzeba zamienić w dopełnienie i tło nowohuckiej architektury. Drzewa, sadzone setkami, setkami osiągają wiek rębny. Muszą być usuwane, nim staną się zagrożeniem. Niezbędna jest więc długofalowa polityka pielęgnacji i wymiany zieleni parkowej, osiedlowej, drzew w ciągach komunikacyjnych, przeprowadzana na podstawie programów konserwatorskich. Powszechnie dostępna powinna być informacja o zasadach tej pielęgnacji oraz lista gatunków pożądaných i niepożądanych. Nowa Huta ma obszary, które można przeznaczyć na cele rekreacyjno-parkowe. Na żądanie zespołu autorskiego w granice parku wciągnięto tzw. skarpcę, obszar zieleni zachowany na gruntach dawnej wsi Czyżyny. Pozostawiony poza ustaleniami parku byłby zagrożony nową zabudową wielorodzinną, która podpełza niebezpiecznie blisko.

Wskazania w zakresie kształtowania walorów widokowych

Z ochroną zieleni powiązано zagadnienia ochrony walorów widokowych, które są najłatwiej zacierane i zniekształcane. Niemal nie chroni ich prawo, a ludzie często nie uświadamiają sobie ich znaczenia. Tym ważniejsze jest ich ujęcie w planie ochrony Parku Kulturowego Nowa Huta jako źródle prawa lokalnego. Jednym z zaleceń, obok otwierania widoków, uczytelniania panoram albo kadrowania, jest promocja i odkrywanie nadal nieuświadomionych powszechnie walorów widokowych (stąd np. potrzeba udostępnienia mieszkańcom i turystom tarasu widokowego, pozwalającego na podziwianie układu urbanistycznego dzielnicy).

Wskazania w zakresie estetyki

Utrzymanie ładu, zadbanie o estetykę miasta jest kosztowne. Ale stworzenie przyjaznego klimatu zwraca się wielokrotnie w postaci wyższej cen nieruchomości, stawek najmu, wpływów z handlu i turystyki. Wiele fragmentów Nowej Huty potrzebuje relatywnie prostych zabiegów, jak egzekwowany

ironwork in commercial premises forms an inter part of the exterior decor, contributing both to the value of individual buildings and of street frontages within the historic urban area. A large percentage of detailing of this kind, however, was lost in the 1990s with the onset of cheap, popular aluminium and PVC windows which led to many wooden doors and shop windows made of glass and metal being replaced. Today, these items are also covered by the safeguarding programme, not just in terms of their material and form, but in terms of their colour scheme. For example, it was deemed important to create a programme for supporting a more extensive participation of private owners of apartments in restoration projects, for example through the use of low-interest loans for the replacement of existing windows in a manner consistent with the recommendations of the Monuments Protection Officer.

Recommendations with respect to public interiors

The interior design in Nowa Huta was known for its painstaking attention to detail. Many of these interiors were designed in the atelier of an eminent designer of that era – professor Marian Sigmund. Regrettably, very few of those interiors have survived to the present day. Many were in fact destroyed right before our eyes, with the attempted intervention of the local administration and monument protection services being a case of too little, too late. To make matters worse, the interiors of stores, post offices, former cinemas and community centres are still left unprotected. Fortunately, there is an exception to this rule in the form of shops located around the Central Square, on the ground floor level of buildings for which individual inscriptions into the register of monuments were made. There is, however, no programme in place which would encourage the users of such premises to perform restoration works in a manner consistent with monument protection standards. The plan provides that a programme for creating an inventory of public interiors, encompassing a search for the preserved relics of the past and creating descriptions thereof, is an absolute necessity at this point. Another measure designed to raise public awareness would be making selected interiors available to visitors, even if only in the form of guided tours; the interiors of

10. Dworek Jana Matejki w Krzesławicach.
Fot. R. Marcinek, 2015

10. Jan Matejko's manor house in Krzesławice. Photo by
R. Marcinek, 2015

zakaz samowolnego malowania fragmentów i detali fasad: tralek, sąsiedztwa sklepów, wnęk okiennych, logii. Niezbędne jest usunięcie z przestrzeni publicznej krzykliwych, kiczowatych reklam, egzekwowanie zakazu zaklejania reklamami całej powierzchni szyb wystawowych (witryna ma być witryną, inaczej zatraconiu ulegają proporcje fasad). Wskazano potrzebę opracowania wzorcowego zestawu szyldów, krojów czcionek, wspólnego znaku Nowej Huty, przywrócenie reklam w postaci neonów (przez duże firmy) lub tańszych zamienników (przez rzemieślników). Za istotną uznano potrzebę włączenia w obszar planowanego parku kulturowego budynków kontrolerskiego Centrum E. Obszar ten bezpośrednio oddziałuje na odbiór zasadniczej części kompozycji urbanistycznej, jaką jest plac Centralny. Stąd obawy, że niekorzystne zjawiska eliminowane z obszaru parku (np. reklama wielkopowierzchniowa) mogłyby pojawić się w bliskim sąsiedztwie, w strefie o nieregulowanych wymaganiach. Ważna jest stała walka z graffiti. Doświadczenia miast zachodnioeuropejskich i amerykańskich dowodzą, że postępująca degradacja przestrzeni publicznych i otoczenia wskazują potencjalne miejsca występowania zjawisk patogennych, rodzą obojętność i niechęć do partycypacji ze strony mieszkańców. Dbalność o ład pomoże przełamać obecny w dyskursie prywatnym i publicznym stereotyp, że to dzielnica niebezpieczna (choć w świetle policyjnych statystyk jest wyraźnie bezpieczniejsza np. od Starego Miasta).

Wskazania w zakresie polityki informacyjnej

Polityka informacyjna to połączone zadanie administracji i samorządu, mediów i wolontariuszy. Nowa Huta zasługuje na uczciwą ocenę, bez szukania sensacji. Prawda o niej jest wystarczająco ciekawa, a zabijki i ludzie – fascynujący. Niezbędna jest jednak skoordynowana akcja propagandowa, co zresztą zaleca „Strategia Promocji Krakowa”. Warto też przygotować kampanię wyjaśniającą cele, zasady i przyczyny ochrony Parku Kulturowego Nowa Huta. Nie straszć kosztami, lecz informować.

Wskazania w sferze społecznej

Działania ochronne i konserwatorskie, zmiany, nawet te na lepsze, nie będą skuteczne bez akceptacji

the Administrative Centre would certainly be a good start due to their excellent state of preservation.

Recommendations with respect to infrastructure and communication

No city can exist without infrastructure, yet infrastructure does need to reduce its aesthetic appeal. Infrastructure does not exist in isolation from the historic areas around it, which means that, for example, the form of the street lamps cannot depend solely on their function, price and lux level. One issue which needs to be addressed is the chaos resulting from the increasing number of utility poles, overhead lines and electrical switching stations. Of course, all of them are necessary – for example, to ensure the functioning of public transport – yet the general impression is that this infrastructure is being developed without much thought. The same applies to barriers, fences and poles of various kinds. Due to the presence of various divisions that were designed with reckless abandon, the main communication routes have become spatial barriers to pedestrians; these barriers need to be eliminated in order to ensure seamless communication between individual housing estates. This would also entail the need to alter the composition of the Central Square, which is currently plagued by various functional obstacles. For example, the middle of the square remains inaccessible, isolated from the rest of the area due to the presence of road traffic. It is a space that currently performs no function at all. The status of pedestrian zones should likewise be raised, with an emphasis being placed on the establishment of local pedestrian routes and the extension of bikeways and footpaths. The general direction of change should serve the concept of Nowa Huta as a district offering a healthy lifestyle. On the other hand, there is also a need to create zones free from bicycles, skateboards and other silent vehicles in areas with heavy pedestrian traffic; this is because vehicles of this kind are much more dangerous (especially to elderly people) than cars due to the fact that they can move without a sound. The plan also points towards the urgent need to reduce truck traffic and immediately introduce weight limits for vehicles passing by the most valuable historic buildings. In addition, a review of existing traffic signs needs to be made, followed by

mieszkańców. To specyficzna społeczność, z dumą, pamięcią historyczną i rzadkim przekonaniem, że sama zbudowała swoje miasto. I wie o nim wszystko. Najlepiej. Domaga się szacunku dla swego wysiłku, wrogo patrząc na krytykę czasu minionego, lat ich młodości. Ludzie nie lubią nagłych zwrotów, zaskakiwania decyzjami. Za ważne uznano przypomnienie zarządcy parku o konieczności zatrzymania procesu anonimizacji podmiotów działających w obszarze parku oraz przeciwdziałanie narastającej obojętności wobec miejsca zamieszkania. Zagrożeniem jest martwota, obojętność i przyzwolenie na stagnację. Na przekształcenie tej części miasta w obszar wykluczenia i bylejakości, przestrzeń, gdzie królują sklepy z tanią odzieżą, a ulice są puste. Bez wszechstronnych działań, koordynowanych przez władze dzielnicy i miasta, proces dezintegracji tkanki społecznej będzie postępował. To pole działania dla organizacji pozarządowych. Za niezbędny uznano dialog społeczny, ułatwienie działalności organizacji non profit. Przypomnienie, że mieszkańcy są także wyborcami: o jedne rzeczy mogą prosić, innych żądać. Jeśli mieszkańcy będą dobrze się czuć w dzielnicy, będą bardziej skłonni do zainteresowania się murami, drzewami i ulicami.

Częsty bywa w Nowej Hucie sprzeciw wobec terminu rewitalizacja. Sprzeciw zrozumiały, bo Nowa Huta jest cały czas miastem żywym. Choć podstarzałym. Nie jest obszarem Starego Miasta, które z powodu popełnionych w przeszłości błędów i zaniedbań zmieniło się w konserwatorsko-impresowy produkt turystyczny, pomieszczenie bezcennych zabytków i przyzwolenia na najprymitywniejszą rozrywkę. Trzeba Nową Hutę promować jako przestrzeń przyjazną i wygodną, miejsce do życia. Zatrzymać odpływ mieszkańców do innych dzielnic, co może nastąpić poprzez m.in. poprawę oferty spędzania wolnego czasu, wspieranie inicjatyw dla dzieci i młodzieży, aktywizację seniorów. Niezbędna jest modernizacja placówek związanych z edukacją i kulturą, doposażenie ich do współczesnych standardów. Ze względów społecznych konieczny jest program społeczno-medyczny kierowany do ludzi starych oraz poprawienie dostępności przestrzeni publicznej dla niepełnosprawnych.

Dla wielu Nowa Huta to obszar „skażony”. To przekonanie nie tylko szkodliwe społecznie, ale

the removal of all redundant signs and the installation of signs containing information on historical monuments.

The number of parking spaces, designed back in the 1950s and 1960s, is now completely out of touch with the contemporary needs. One needs to be honest – there is no longer an option for everyone to be able to park their cars by their apartment blocks, let alone right under their own window. One can no longer expect to have it all – a park, a playground, sunlight, peace and quiet and a place to park one’s car within eyesight. The total capacity of the housing estates needs to be determined at last, followed by the issuance of dedicated parking permits to the local residents (especially in densely developed housing estates). Plans for underground car parks need to be drawn up and implemented in areas designated as appropriate in the preservation plan and the local spatial development plans. Putting “no parking” signs everywhere will not solve the problem.

Recommendations with respect to landscaping

The residents of the Nowa Huta district pride themselves in living in the greenest part of the city. Yet it seems that they have failed to notice that their garden city has, as U. Forczek-Brataniec once put it, changed into a forest city. The wild, unkempt greenery needs care and attention; work needs to be done in areas such as the so-called Nowa Huta Planty park, along the Reservoir and in other parks in order to re-establish the standards of composition. One needs to make sure that what is now little but wild shrubbery may once again serve as a background to the architecture of Nowa Huta, complementing rather than obscuring it. The trees, once planted in their hundreds, now approach their felling age. This means they have to be cut down before they may pose a threat to anyone. A long-term policy for the care and replacement of greenery in parks and around housing estates as well as of trees growing alongside communication routes; such policy would, of course, need to be based upon the relevant conservation programmes. Information concerning the rules of maintenance of green areas as well as the list of desirable and undesirable plant species should be publicly available. There are areas in Nowa Huta which may be used as parks or

bezrozumne z ekonomicznego punktu widzenia. Wystarczy porównać oferty sprzedaży nieruchomości, by przekonać się, jak uprzedzenia przekładają się na ceny transakcyjne. Choć to miewa swoje dobre strony – Nowa Huta powoli zaczyna przyciągać nowych mieszkańców, ludzi młodych, m.in. pracowników lokujących się wokół firm technologicznych. Wbrew „czarnej legendzie” coraz więcej z nich przeprowadza się tutaj. Przyciąga ich przestrzeń, bliskość terenów rekreacyjnych, zieleni. Bonusem są rozległe powiązania widokowe z pogórzem i górami. Odrębność.

Co dalej?

Park kulturowy nie jest lekiem na całe zło, choć wiele osób tak go postrzega. Ma zadbać o wycinek rzeczywistości – porządek przestrzenny, stylistykę budynków, uczynienie widoków i uporządkowanie zieleni. Ma służyć wzmocnieniu systemu ochrony konserwatorskiej, ułatwić promocję obiektów o szczególnym znaczeniu, zrównoważyć ochronę dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego. Przywrócić mieszkańcom wygodę, wizualny i funkcjonalny komfort, dumę z tego miejsca. Wtedy ochrona konserwatorska będzie miała sens.

Tej części Krakowa trzeba szansa, która zastąpi dotychczasowe mechanizmy. Kompleksowego projektu nie tylko dla jej zabytkowej części, lecz dla całej dzielnicy²³. Napęd industrialny wygasł. Turystyka? – to pieśń przeszłości. Usługi i handel straciły dawne znaczenie. A trzeba tu impulsu na miarę tych, jakie dźwignęły obszar londyńskich doków czy poprzemysłowych przedmieść Barcelony. Jednak bez popełnionych tam błędów, bez wyparcia „miejscowych” i zastąpienia ich rzeszą nowobogackich snobów. Potrzebne są inspiracje, zadania na miarę XXI wieku, a nie tylko uparte powracanie do stanu z połowy ubiegłego stulecia. Możemy tu pozwolić sobie na komfort marzeń:

- Uczelnia wyższa dla Nowej Huty, bo młodzież to najskuteczniejszy lek dla starzejącego się miasta.
- Prestiżowe muzeum, np. designu, nie muzeum PRL-u, nie wizyta w schronie (choć to ciekawe), ale rzeczywista, znacząca inwestycja w kulturę, coś w rodzaju Muzeum Guggenheima w Bilbao²⁴.
- Przekształcenie placu Centralnego w miejsce przyjazne mieszkańcom (teraz to tylko gigantyczny

recreational areas. At the request of the authors of the plan, the cultural park was extended to include the so-called embankment, i.e. the green areas located on the site of the former Czyżyny village. If left beyond the boundaries of the cultural park, this area would face the risk of becoming a site of new residential developments that already keep creeping dangerously close.

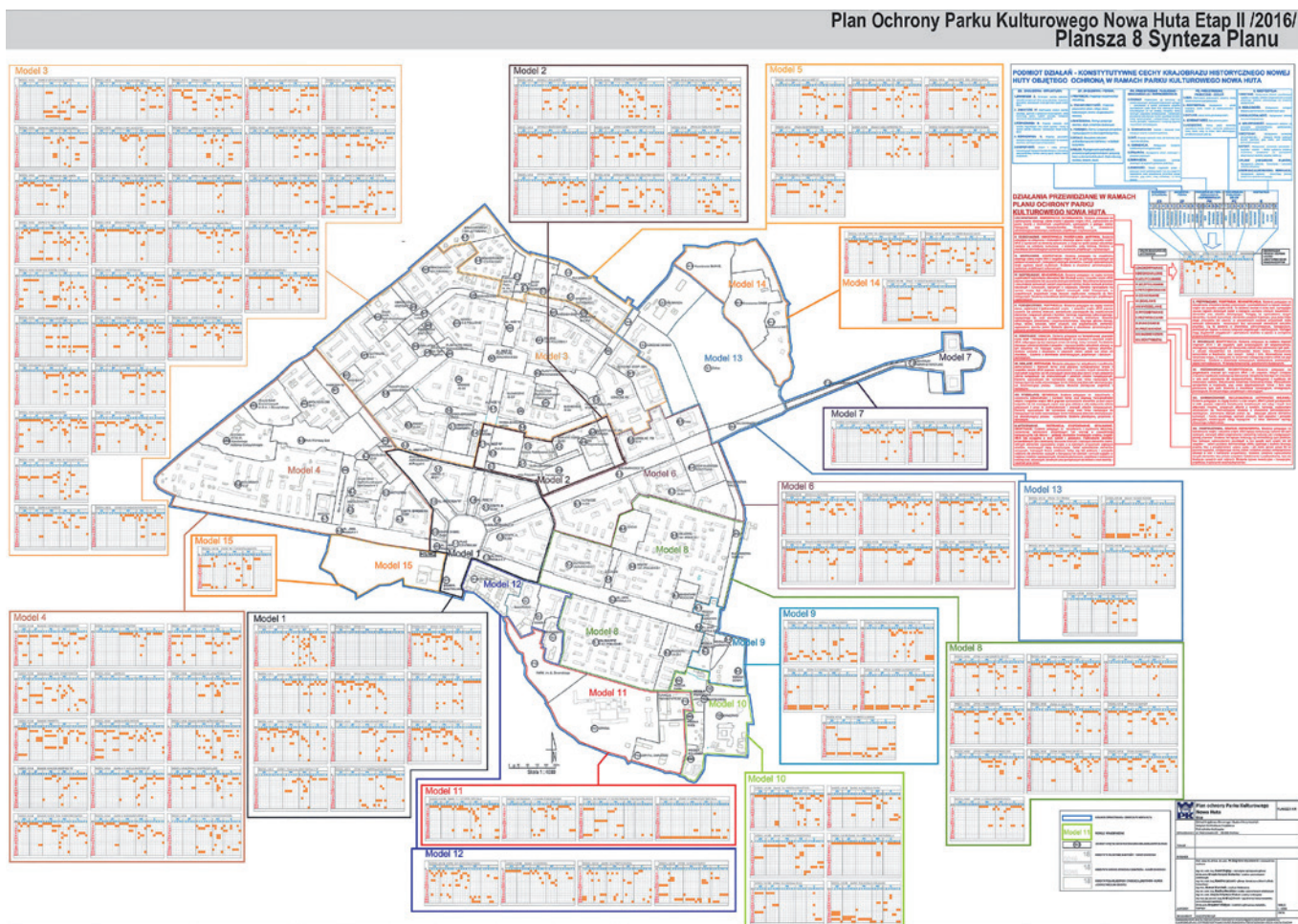
Recommendations with respect to protected vistas

The protection of green areas is linked to the issue of views and vistas, which are easily distorted or diminished if not afforded protection. At the present stage, virtually no legal protection is in place, while the local residents are often unaware of the importance of this issue. It is therefore all the more important to include this issue in the Nowa Huta Cultural Park preservation plan, which shall serve as a source of local regulations. Apart from opening up vistas, enhancing the clarity of panoramas and framing, the plan also recommends taking steps towards promoting and increasing public awareness of the relatively little known local landscape values – hence the need, for example, to make an observation deck available to the public, allowing visitors to see the urban layout of the district in all its glory.

Recommendations with respect to aesthetics

Maintaining spatial order and protecting the aesthetic qualities of an urban area is always a costly effort. However, creating an attractive atmosphere pays off manifold by keeping real estate prices, rent levels and proceeds from tourism and trade at a high level. Many parts of Nowa Huta would benefit from relatively simple steps such as a ban on painting fragments of façades or detailing such as balusters, window reveals, loggias or the surfaces in the vicinity of commercial premises without permission. Gaudy, tasteless advertising needs to be banished from public areas; a ban on covering the entire shop window surface with advertising likewise needs to be enforced – otherwise, when a display window ceases to serve as a display window, the proportioning of the façades becomes disturbed. The plan also points towards the need to design a set of templates for signboards, fonts

11

punkt przesiadkowy komunikacji miejskiej), łącznie z przeniesieniem części ruchu pod ziemię.

- Nowoczesny kompleks pieszo-rowerowo-rekreacyjny, będący podstawą identyfikacji Nowej Huty jako dzielnicy zdrowego trybu życia. Objęcie Nowej Huty siecią rowerów miejskich, ścieżek rowerowych, placów sportowych, ogródków dla dzieci i miejsc spokojnego, komfortowego odpoczynku dla starszych.
- Przyspieszenie działań wokół utworzenia Małopolskiego Centrum Nauki, które ma powstać przy ul. Bora-Komorowskiego. Nie wpłynie ono bezpośrednio na starą Hutę, ale zaktywizuje „kierunek wschodni” Krakowa.

Wiele spraw istotnych dla ludzi musi być jednak załatwionych w innych trybach administracyjnych, bo zapisy planu parku to tylko jedna ze składowych recepty na sukces. Inne znajdujemy w równoległych

and a common symbol for the Nowa Huta district as well as to revive the tradition of neon advertising for larger companies (smaller enterprises could use more affordable replacements). In addition, the plan also calls for the inclusion of the controversial area known as Centre E into the contemplated cultural park since the area in question has a direct impact on the way the core section of the Central Square urban complex is perceived. For the above reason, there are fears that all those phenomena which are being banished from the cultural park area itself, such as large-scale outdoor advertising, could crop up in the immediate vicinity thereof, in areas where no such restrictions exist. In addition, the ongoing removal of graffiti is also necessary. The experiences of various cities in western Europe and the United States prove that the increasing degradation of public spaces and environment indicate the potential sources of social pathologies, resulting in an indifference among the local residents and discouraging them from participating in any joint efforts. By maintaining order and cleanliness in public areas, one may help overcome the stereotype that the district is unsafe – a stereotype which

11. Plansza syntezy. Z dokumentacji Planu Ochrony Parku Kulturowego Nowa Huta

11. Synthesis sheet. Taken from the documentation of the Nowa Huta Cultural Park Preservation Plan

programach miejskich, gdzie głównymi celami są: dostosowanie warunków życiowych i mieszkaniowych społeczeństwa lokalnego do współczesnych standardów, wzmocnienie gospodarki lokalnej i regionalnej i tworzenie dzięki temu nowych miejsc pracy, poprawa sytuacji ekologicznej oraz modernizacja infrastruktury socjalnej i technicznej²⁵.

O równoległych działaniach nie napisano przypadkowo. Lata doświadczeń dowiodły, że choć wiele się robi, niekoniecznie wiele z tego wychodzi. Do bieżącego prowadzenia spraw potrzebny jest wydzielony zespół ludzi. Zarząd. Władze Krakowa są w uprzywielejewanej sytuacji, gdyż dysponują doświadczeniami z wdrażania i utrzymania Parku Kulturowego Stare Miasto, strukturami i wykwalifikowaną kadrą. To między innymi Wydział Spraw Administracyjnych, Wydział Architektury, Wydział Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Biuro Miejskiego Konserwatora Zabytków, Zarząd Zieleni Miejskiej, Zarząd Budynków Komunalnych, Zarząd Infrastruktury Komunalnej i Transportu, Straż Miejska, Powiatowy Inspektorat Nadzoru Budowlanego, Plastyk Miasta.

Po co więc jeszcze Zarząd Parku? Nie parku, ale parków. Istnieje wspomniany park na obszarze Starego Miasta, od dawna w szufladach leży dokumentacja Lotniczego Parku Kulturowego, plan dla Nowej Huty ukończono. W kolejce czeka historyczne Podgórze, Kazimierz, może Tyniec i Bielany. Tym dziedzictwem nie można zarządzać „przy okazji”. Hipotetyczny, a potencjalnie niezwykły, Zarząd Krakowskich Parków Kulturowych powinien być zwornikiem, koordynatorem codziennych działań wymienionych wyżej instytucji, punktem kontaktowym i informacyjnym, administratorem udostępnionej bazy danych. Nie trzeba nikomu odbierać kompetencji, ale dopilnować, by wszyscy wiedzieli o działaniach innych. Albo zaniechaniach. Intencją autorów opracowania było dostarczenie zarządzającym materiału pozwalającego na faktyczną i racjonalną realizację działań ochronnych. Ktoś musi je wdrażać, monitorować, konstruować harmonogramy. Na zarzut rozdymania administracji odpowiedź jest jedna – według Biuletynu Informacji Publicznej Urząd Miasta Krakowa zatrudniał na koniec 2015 roku 2352 osoby. Wydaje się możliwe oddelegowanie kilku z nich do stałej, codziennej opieki nad najcenniejszymi fragmentami miasta. ■

pervades both the public debate and individual conversations and continues to linger despite the fact that police statistics prove the area much safer than, say, the Old Town.

Recommendations with respect to information policy

Information policy remains the joint responsibility of the administration, the local government, the media and volunteer workers. The Nowa Huta district deserves to be judged fairly, without any sort of sensationalist coverage. Both its historical monuments and its people are truly fascinating, which means that, in the quest for interesting news, one does not need to stray from the truth. However, a coordinated promotional effort is still necessary, as recommended in the “Promotional Strategy for the City of Kraków”. It would also be useful to create a campaign which would explain the objectives, rules and reasons for the protection of the Nowa Huta Cultural Park. Instead of raising concerns of the associated costs, one should merely inform.

Recommendations in the field of community life

No efforts in the field of monument protection and safeguarding – not even changes for the better – may ever succeed without the approval of the local residents. It is a very unique community, characterised by local pride, historical memory and the rare belief that it has, in fact, built their city with their own hands. These are the people who know everything about the place where they live – they know it like nobody else does. What they demand is respect for their efforts, continuing to frown upon all criticism of the days gone by – the days of their youth. People do not like sudden changes or surprising decisions. Hence, the plan includes a recommendation that the managing entity responsible for the cultural park would have to be made aware of the need to stop the process of anonymisation of entities operating in the area of the cultural park as well as to counteract the increasing indifference of residents towards the place where they live. Apathy, inertia and stagnancy are the key risks. One cannot acquiesce in the transformation of this part of the city into an area dominated by exclusion and mediocrity, a space where second-hand clothing

stores reign supreme and the streets are empty. Without a comprehensive effort, coordinated by the local and municipal authorities, the social decay will go on and on. It is an area of activity in which non-governmental organisations can make a useful contribution. Both social dialogue and facilitating the operations of non-profit organisations are necessary, as is reminding everyone that the local residents are also voters, and so they may not only request things to be done, but also demand them. If the local residents enjoy living in their neighbourhood, they will be more willing to develop an interest in the buildings, trees and streets.

In many cases, the term “revitalisation” encounters resistance. This should come as no surprise, for Nowa Huta is a living urban organism, even though it is already showing its age. It is not like the Old Town, which, due to the mistakes and omissions of the past, has turned into a tourist product, a place where monument protection meets low-brow entertainment. Nowa Huta, on the other hand, needs to be promoted as a comfortable, friendly space, a place to live in. The outflow of residents to other districts needs to be stopped through efforts such as introducing an enhanced set of leisure activities, supporting initiatives aimed at children and youth as well as encouraging an active lifestyle among senior citizens. The local educational and cultural centres need to be modernised so that they can keep up with modern standards. The local community would also benefit from a combined social and healthcare programme aimed at senior citizens as well as from efforts aimed at making the local public spaces accessible to disabled persons.

For many, Nowa Huta remains a “contaminated area”. It is a belief that is not just harmful in social terms, but also completely unfounded from an economic perspective. Comparing the offers for sale of real estate is all it takes to learn how such prejudice influences transaction prices. This, however, also has its benefits, for Nowa Huta is slowly beginning to attract new, younger residents, including the employees of various high-tech companies. An increasing number of young people is moving here despite the dark tales of the district which keep circulating around. They are attracted by the spacious layout, the proximity of recreational areas and the ubiquitous greenery.

The extensive visual links with the distant foothills and the mountains beyond are an added bonus. The entire district gives them a feeling of individuality.

What is next?

A cultural park status is not a miracle cure, even though many continue to see it as such. Instead, it is merely intended to address specific issues – maintaining spatial order, improving the appearance of buildings, enhancing the clarity of vistas and restoring order to the green areas. It is intended to reinforce the monument protection system, facilitate the promotion of particularly valuable sites and restore the balance between the protection of cultural and natural heritage. Its aim is also to bring back the functional and visual comfort of living to the local residents, restoring the pride they feel towards this place. It is only when these objectives are achieved that monument protection will make any sense at all.

This part of Kraków deserves a chance – a chance to replace the mechanisms which are currently in place. It needs a comprehensive scheme aimed at the entire district, not just at the historical part thereof²³. Industry, once the primary driving force, has now lost momentum. Tourism may not be a viable proposition for years to come. Trade and services have lost their previous significance. The entire district needs development incentives much like those which had once made it possible for the London docklands or the post-industrial suburbs of Barcelona to rise from the ashes. Yet one must also be careful not to make the same mistakes again – mistakes which have resulted in the local residents of those districts being pushed out and replaced by hordes of *nouveau riche* snobs. One needs inspirations, visions that befit the 21st century; a stubborn desire to go back to the 1950s is not the answer. At this point, we may allow ourselves the indulgence of imagining what the future may bring.

- Nowa Huta needs a higher education institution, for the influx of young people is the most effective cure for an ageing city.
- It would also benefit from a prestigious museum, such as a museum of design (and not a museum of the Polish People’s Republic or even an opportunity for tourists to explore a fallout shelter,

- even though the latter would be interesting). The district needs a substantial cultural investment – something along the lines of the Guggenheim Museum in Bilbao²⁴.
- Transforming the Central Square into a place that is truly friendly to the local residents (today it is little more than a gigantic public transportation node), including transferring some of the traffic underground.
  - A state-of-the-art complex dedicated to walking, cycling and recreation which would serve as the basis for the new identity of Nowa Huta as a district perfect for those who value a healthy lifestyle. Establishing an urban bike sharing scheme in Nowa Huta and building more bikeways, sports grounds, playgrounds for children and green areas where older people could relax in peace and quiet.
  - Expediting the implementation of the Science Centre of Małopolska project, which is scheduled to open on Bora-Komorowskiego Street. This may not have a direct impact on the “old” part of Nowa Huta, yet it will invigorate the overall development on the “eastern direction” of Kraków.

However, many issues which are important for the local residents must be settled on the basis of other administrative procedures, since the provisions of the plans for the contemplated cultural park are just one of many components of the recipe for success. Other components thereof may be found in parallel urban development programmes, the primary objectives of which are adjusting the living conditions of the local community to the contemporary standards, strengthening the local and regional economy and job creation, improving the environmental situation as well as modernisation of the social and technical infrastructure²⁵.

It is no coincidence that we do not write about these parallel efforts. After many years of experience one may conclude that although many efforts are made they yield little or no results. Handling all ongoing activities requires a dedicated team. A management team, in other words. The authorities of the city of Kraków are in an advantageous position, for they already have the experience from the implementation and maintenance of the Old Town Cultural Park; in addition, they also have extensive structures

and well-qualified personnel at their disposal. These include, among others, the Department for Administration, the Department for Architecture, the Department for Culture and National Heritage, the Bureau of the Municipal Monuments Protection Officer, the Urban Greenery Management Department, the Communal Buildings Management Department, the Communal Infrastructure and Transport Management Department, the Municipal Police, the District Inspectorate for Construction Supervision as well as the Municipal Landscape Architect.

The question is, therefore, is a separate Cultural Park Management Board even necessary? Yet one needs to remember it is not about a single park, but about a number of them. The plan for the Old Town area is already in place; the documentation for the Aviation Cultural Park has been gathering dust on the shelves for years, while the plan for Nowa Huta has just been completed. The historic area of Podgórze, Kazimierz and perhaps also Tyniec and Bielany are waiting for their turn. Such heritage cannot be managed “by the way” – it needs a dedicated institution. The hypothetical – and potentially indispensable – Kraków Cultural Parks Management Board should play a key role, ensuring the coordination of everyday activities of all the institutions referred to above – a focal point and information centre as well as a controller of the database placed under its care. No one needs to be deprived of their competences, but everyone must be made aware of what the others are doing. They must also know what omissions have been made. The intention of the authors of the draft preservation plan was to provide those in power with a comprehensive study which makes it possible for the protective measures to be implemented in a meaningful and rational manner. There must be an entity which shall be responsible for the implementation and monitoring thereof as well as for the preparation of schedules. There is one simple answer to the inevitable accusation of excessive administration growth: according to the Public Information Bulletin, the Municipality of Kraków employed 2352 individuals as at the end of 2015. Entrusting a few of those employees with the task of supervising the most valuable of the city’s locations on a permanent, day-to-day basis appears entirely realistic. □

Dr Roman Marcinek – historyk, główny specjalista w Narodowym Instytucie Dziedzictwa OT w Krakowie; autor licznych publikacji dotyczących dziedzictwa i krajobrazu kulturowego oraz wartości niematerialnych; współautor Planu Ochrony Parku Kulturowego Nowa Huta.

Prof. Zbigniew Myczkowski – architekt, doktor habilitowany, profesor Politechniki Krakowskiej; ekspert w zakresie m.in. kształtowania i analiz krajobrazu; autor wielu opracowań, m.in. dotyczących ochrony zabytków; kierownik naukowy zespołu opracowującego Plan Ochrony Parku Kulturowego Nowa Huta.

Roman Marcinek, PhD – historian, chief specialist at the National Heritage Board of Poland, Local Branch in Kraków; author of numerous publications on heritage, cultural landscape and intangible values; co-author of the Nowa Huta Cultural Park Preservation Plan.

Professor Zbigniew Myczkowski, PhD – architect, lecturer at the Kraków University of Technology, expert in a variety of fields, including landscape design and analysis; author of numerous studies, including on the protection of historic monuments; research director of the team responsible for drafting the Nowa Huta Cultural Park Preservation Plan.

Przypisy

- 1 K.Z. Sowa, *Nowa Huta jako społeczne i gospodarcze uprzedmiotowienie nowego ustroju*, [w:] *Dziedzictwo kulturowe Nowej Huty w rozwoju obszaru strategicznego Kraków-Wschód. Materiały konferencyjne*, Kraków 1997, s. 43-51.
- 2 W części wchłoniął on istniejące drogi – od średniowiecznego szlaku sandomierskiego po XIX-wieczną drogę rokadową.
- 3 J. Krzysztonek, *Przymusowe wywłaszczenia w dobie budowy Nowej Huty*, „Horyzonty Polityki” 2013, nr 4/6, s. 141-151.
- 4 K. Girtler, *Opowiadania. Pamiętniki z lat 1803-1857*, Kraków 1871, t. 2, s. 64.
- 5 K. Wielgus, *Indivisibiliter Ac Inseparabiliter, czyli o dzielach twierdzy Kraków, Nowej Hucie i o kierunkach wykorzystania fortecznego dziedzictwa*, Kraków 2002; J. Wielgus, K. Wielgus, *Fort 49 „Krzeszawice”*, [w:] *Atlas Twierdzy Kraków*, t. 2, seria I, Kraków 1994; J. Bogdanowski, *Warownie i zieleń Twierdzy Kraków*, Kraków 1979; K. Wielgus, J. Środulska-Wielgus, M. Mikulski, D. Pstuś, *Obronność Krakowa XIX i XX wieku jako element rozwoju miasta*, [w:] *Nowe studia nad rozwojem przestrzennym Krakowa*, Kraków 2007; *Forteczne parki kulturowe szansą na ochronę zabytków architektury obronnej*, Warszawa 2004.
- 6 K. Wielgus, *Rakowice-Czyżyny lotnisko Krakowa*, Kraków 2002; R. Kasprzycki: *Rakowice-Czyżyny w latach 1921-1955. Krakowskie lotnisko w służbie wojskowej i cywilnej*, Kraków 2010.
- 7 R. Marcinek, *Sławne ziele zwane tabaką*, Warszawa 2012; L. Mazan, *Od Cygar-Fabryki i krakowskiej Carmen do Philip Morris Polska SA, czyli 125 lat Zakładów Tytoniowych w Krakowie*, Kraków 2001; A. Synowiec, *Wytwórnia Papierosów Czyżyny w Krakowie-Czyżynach*, Kraków 2015.
- 8 Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. z 2003 r., nr 162, poz. 1568).
- 9 Nr CIX/1642/14.
- 10 Przyjęty Uchwałą nr XCII/1362/13 Rady Miasta Krakowa z 4 grudnia 2013 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obszaru „Centrum Nowej Huty” w Krakowie – uchwała ogłoszona w dzienniku urzędowym województwa małopolskiego z dnia 16 grudnia 2013 r. poz. 7596. Plan opracowano w Biurze Planowania Przestrzennego UMK kierowanym przez dyr. Bożenę Kaczmańską-Michniak (głównym projektantem planu jest Jolanta Czyż, kierownik Pracowni Urbanistycznej). Dopełniają go, nawet jeśli nie wchodzą bezpośrednio w granice parku: Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego „Dolina Dłubni-Krzeszawice” – plan obowiązujący; MPZP „Dolina

Endnotes

- 1 K.Z. Sowa, *Nowa Huta jako społeczne i gospodarcze uprzedmiotowienie nowego ustroju*, [in:] *Dziedzictwo kulturowe Nowej Huty w rozwoju obszaru strategicznego Kraków-Wschód. Materiały konferencyjne*, Kraków 1997, pp. 43-51.
- 2 The new layout has partially incorporated existing roads – from the medieval route towards Sandomierz to the 19th-century road designed to run parallel to the front line.
- 3 J. Krzysztonek, *Przymusowe wywłaszczenia w dobie budowy Nowej Huty*, „Horyzonty Polityki” 2013, no. 4/6, pp. 141-151.
- 4 K. Girtler, *Opowiadania. Pamiętniki z lat 1803-1857*, Kraków 1871, vol. 2, p. 64.
- 5 K. Wielgus, *Indivisibiliter Ac Inseparabiliter, czyli o dzielach twierdzy Kraków, Nowej Hucie i o kierunkach wykorzystania fortecznego dziedzictwa*, Kraków 2002; J. Wielgus, K. Wielgus, *Fort 49 „Krzeszawice”*, [in:] *Atlas Twierdzy Kraków*, vol. 2, series I, Kraków 1994; J. Bogdanowski, *Warownie i zieleń Twierdzy Kraków*, Kraków 1979; K. Wielgus, J. Środulska-Wielgus, M. Mikulski, D. Pstuś, *Obronność Krakowa XIX i XX wieku jako element rozwoju miasta*, [in:] *Nowe studia nad rozwojem przestrzennym Krakowa*, Kraków 2007; *Forteczne parki kulturowe szansą na ochronę zabytków architektury obronnej*, Warsaw 2004.
- 6 K. Wielgus, *Rakowice-Czyżyny lotnisko Krakowa*, Kraków 2002; R. Kasprzycki: *Rakowice-Czyżyny w latach 1921-1955. Krakowskie lotnisko w służbie wojskowej i cywilnej*, Kraków 2010.
- 7 R. Marcinek, *Sławne ziele zwane tabaką*, Warsaw 2012; L. Mazan, *Od Cygar-Fabryki i krakowskiej Carmen do Philip Morris Polska SA, czyli 125 lat Zakładów Tytoniowych w Krakowie*, Kraków 2001; A. Synowiec, *Wytwórnia Papierosów Czyżyny w Krakowie-Czyżynach*, Kraków 2015.
- 8 Act of 23 July 2003 on the Protection and Guardianship of Monuments, Journal of Laws for 2003, no. 162, item 1568.
- 9 No. CIX/1642/14.
- 10 Adopted by way of resolution XCII/1362/13 of the Kraków City Council dated December 4, 2013 on the adoption of the local spatial development plan for the area designated as “Nowa Huta Centre” in Kraków – resolution published in the official journal of the Małopolska province dated December 16, 2013, item 7596. The plan has been prepared by the Bureau of Spatial Planning of the Kraków City Council, led by director Bożena Kaczmańska-Michniak; the main designer for the plan is Jolanta Czyż, director of the Urban Planning Department. This plan is supplemented by the following plans (even if they do not directly concern areas which form part of the culture park): The local spatial development plan (LSDP)

na Dłubni – obszar sportu i rekreacji” – plan obowiązujący; MPZP „Dolina Dłubni – Mogiła” – plan obowiązujący; MPZP „Bieńczyce – Park Rzeczny Dłubni” – plan obowiązujący; MPZP „Osiedle Krzesławice” – plan obowiązujący; MPZP „Mogiła” – plan obowiązujący; MPZP „Stare Czyżyny” – plan obowiązujący; MPZP „Bieńczyce Osiedle” – plan obowiązujący; MPZP „Bieńczyce – plac targowy” – plan obowiązujący; MPZP „Czyżyny Łęg” – plan sporządzony.

- 11** Niemal całość obszaru proponowanego parku kulturowego jest chroniona decyzją Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków OZKr-IV/AS/69/2004 z 30 grudnia 2004 r. o wpisie do rejestru zabytków, nr A-1132 – urbanistycznego układu dzielnicy Nowa Huta w Krakowie jako „reprezentatywnego przykładu urbanistyki socrealizmu w Polsce”. Ponadto w rejestrze znajduje się też kościół Świętego Bartłomieja w Mogile (ul. Klasztorna 4, numer rejestru A-13, decyzja z 7 marca 1930 r.; aktualny numer rejestru A-647/M) oraz zespół klasztorny Cystersów w Mogile (ul. Klasztorna 4, numer rejestru A-20, decyzja z 7 marca 1930 r.; aktualny numer rejestru A-1277/M). Decyzja dla klasztoru była ponawiana 19 lutego 1975 r. oraz w 2014 r. postanowieniem o zmianie treści decyzji z 4 listopada 2014 r. Ponadto 5 listopada 2012 r. wpisano do rejestru, odrębną decyzją, „Otoczenie klasztoru oo. Cystersów w Mogile, przy ul. Ptaszyckiego” (A-1314/M). W granicach opracowania znajduje się willa w otoczeniu parkowym przy ul. Klasztornej 2/ ul. Sieroszewskiego w Mogile, uznana za zabytek 31 lipca 1996 r. (nr rejestru A-1034). W latach 80. XX w. w rejestrze zabytków znalazł się jeszcze dom przy ul. Klasztornej 11 w Mogile (decyzja z 28 marca 1986 r., nr A-693). W latach 1983-1986 w Krzesławicach pojawił się drewniany kościół Znalezienia i Podwyższenia Krzyża Świętego, przeniesiony z Jawornika koło Myślenic, ujęty w rejestrze zabytków decyzją z 25 lutego 1977 r., nr A-1025 (A-247/M). Dwór Jana Matejki w Krzesławicach w rejestrze zabytków znalazł się 30 czerwca 1961 r. Decyzję aktualizowano 21 marca 1983 r., uzupełniając uznanie za zabytek dla terenu parku dworskiego (rejestr zabytków A-330 i A-638). Znakomita większość obiektów architektonicznych znajduje się w gminnej ewidencji zabytków.
- 12** Wszystkie wymienione ciągi komunikacyjne, które tworzą granice zewnętrzne układu urbanistycznego, są objęte wpisem do rejestru zabytków, w granicach pasa drogowego włącznie.
- 13** W skład interdyscyplinarnego zespołu pod kierunkiem prof. Z. Myczkowskiego weszli: K. Chajdys, U. Forczek-Brataniec, K. Latusek, R. Marcinek, P. Nosalska, W. Rymśa-Mazur, A. Siwek i K. Wielgus.
- 14** Metoda opracowana u progu lat 70. XX w. w Zakładzie Architektury Krajobrazu Politechniki Krakowskiej pod kierunkiem prof. Janusza Bogdanowskiego. Metoda, udoskonalona i rozwinięta przez zespół pod kierunkiem dra hab. Z. Myczkowskiego i dra K. Wielgusa, została zweryfikowana w praktyce przy opracowywaniu Planu Ochrony Parku Kulturowego „Stare Miasto” w Krakowie. Metoda – sama w sobie – zasługuje na osobny, obszerny komentarz, wykraczający poza ramy niniejszego artykułu.
- 15** 1. Aleja główna, jezdno-pieszna, w zabudowie zwartej centralnej socrealistycznej. 2. Aleja główna, pieszna, w zabudowie zwartej centralnej socrealistycznej. 3. Aleja główna, jezdna, w zabudowie wewnętrznej industrialnej (o cechach doktrynalnych miasta przemysłowego, niezwiązanych z okresem socrealizmu, zazwyczaj wcześniejszych). 4. Aleja główna,

for “Dłubni-Krzesławice Valley” – in force; LSDP for “Dłubni Valley – sports and recreational area” – in force; LSDP for “Dłubni Valley – Mogiła” – in force; LSDP for “Bieńczyce – Dłubnia River Park” – in force; LSDP for “Krzesławice Housing Estate” – in force; LSDP for “Mogiła” – in force; LSDP for “Stare Czyżyny” – in force; LSDP for “Bieńczyce Housing Estate” – in force; LSDP for “Bieńczyce – market square” – in force; LSDP for “Czyżyny Łęg” – to be implemented.

- 11** Almost the entire area of the proposed cultural park is protected under the decision of the Monuments Inspector for the Małopolska Region (OZKr-IV/AS/69/2004, December 30, 2004) concerning the inscription into the register of monuments (no. A-1132) of the urban layout of the Nowa Huta district in Kraków as a “representative example of socialist realist urban design in Poland”. The register also contains the church of St Bartholomew in Mogiła (4 Klasztorna st., register no. A-13, decision dated March 7, 1930, current register no. A-647/M) as well as the Cistercian monastery complex in Mogiła (4 Klasztorna st., register no. A-20, decision dated March 7, 1930, current register no. A-1277/M). The decision concerning the monastery was renewed on February 19, 1975 and in 2014, in the latter case by way of resolution on the amendment of the decision dated November 4, 2014. Furthermore, on November 5, 2012, a separate decision was adopted to inscribe the “Surroundings of the Cistercian monastery in Mogiła in Ptaszyckiego st.” (A-1314/M). The area covered by the study also includes a villa surrounded by a park, located at 2 Klasztorna st./Sieroszewskiego st. in Mogiła, which attained a monument status on July 31, 1996 (register no. A-1034). In the 1980s, another inscription into the register of monuments was made – a house at 11 Klasztorna st. in Mogiła (decision of March 28, 1986, no. A-693). In years 1983-1986, the wooden church of the Uncovering and Exaltation of the Holy Cross was moved from Jawornik near Myślenice to Krzesławice; inscribed into the register of monuments by decision no. A-1025 (A-247/M) dated February 25, 1977. Jan Matejko’s manor house in Krzesławice was inscribed into the register on June 30, 1961. The decision was later updated on March 21, 1983 in order to extend the monument status to the park surrounding the manor house (no. A-330 and A-638). The vast majority of buildings located in the area are included in the municipal inventory of monuments.
- 12** All of the aforementioned communication routes which form the external boundaries of the urban layout are covered by the inscription in the register of monuments, which also includes the roadway itself.
- 13** The members of the interdisciplinary team led by professor Z. Myczkowski were: K. Chajdys, U. Forczek-Brataniec, K. Latusek, R. Marcinek, P. Nosalska, W. Rymśa-Mazur, A. Siwek and K. Wielgus.
- 14** A method devised in the early 1970s at the Department for Landscape Architecture of the Kraków University of Technology, under the direction of professor Janusz Bogdanowski. The methodology, developed and perfected by the team led by Z. Myczkowski, PhD, and K. Wielgus, PhD, has proven its worth in practice in the course of development of the Kraków “Old Town” Cultural Park Safeguarding Plan. The methodology itself deserves a separate, extensive discussion which, however, would go beyond the ambit of the present article.
- 15** 1. Main alley, for cars and pedestrians leading through a densely developed area in the socialist realist style. 2. Main alley (pedestrian zone) leading through a densely developed area in the socialist realist style. 3. Main alley (traffic zone)

- jezdna, w zabudowie wewnętrznej socrealistycznej. 5. Aleja główna, jezdnia, w zabudowie wewnętrznej socmodernistycznej (będąca próbą adaptacji wzorców modernistycznych dla potrzeb tzw. realnego socjalizmu). 6. Aleja główna, jezdnia, w zabudowie rozproszonej. 7. Ulica zbiorcza w zabudowie zwartej. 8. Ulica zbiorcza w zabudowie rozproszonej. 9. Ulica zbiorcza w zabudowie peryferyjnej, mieszanej. 10. Place w zabudowie centralnej socrealistycznej. 11. Place i wnętrza placowe w zabudowie wewnętrznej socrealistycznej. 12. Wnętrza śródblokowe w zabudowie zwartej centralnej socrealistycznej. 13. Wnętrza śródblokowe w zabudowie zwartej wewnętrznej socrealistycznej jednofunkcyjne (jednorodne). 14. Wnętrza śródblokowe w zabudowie zwartej wewnętrznej socrealistycznej wielofunkcyjne (nawarstwione). 15. Wnętrza w zabudowie wewnętrznej industrialne. 16. Wnętrza w zabudowie wewnętrznej socmodernistycznej. 17. Wnętrza w zabudowie rozproszonej. 18. Wnętrza zieleni publicznej komponowane. 19. Wnętrza zieleni publicznej spontaniczne. 20. Wnętrza w zabudowie historycznej przed 1949 r., za: K. Wielgus, *Plan Ochrony Parku Kulturowego Nowa Huta, Etap I* (2015), *Etap II* (2016), mps, materiał w dyspozycji Urzędu Miasta Krakowa, Wydział Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Kraków 2016.
- 16** Obszary o zbliżonych cechach określono jako zespoły wnętrz architektoniczno-krajobrazowych ZWAK, gdyż składają się z różnych wizualnie, lecz wzajemnie komplementarnych wnętrz: ulic, placów, zabudowy osiedlowej i wnętrz zielonych i użytkowych w osiedlach itp. Zespoły wnętrz o podobnych cechach połączono w większe obszary, nazwane modelami krajobrazowymi. O ich tożsamości i odrębności stanowią zarówno różnice w strukturze zabudowy, jak i różne skale oraz aspekty znaczeniowe i widokowe; za: K. Wielgus, *Plan Ochrony Parku Kulturowego Nowa Huta, Etap I* (2015), *Etap II* (2016), mps, materiał w dyspozycji Urzędu Miasta Krakowa, Wydział Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Kraków 2016.
- 17** Pojęcie „modelu krajobrazu” należy rozumieć jako obszar występowania zjawisk typowych dla pokrewnych ZWAK; za: K. Wielgus, *Plan Ochrony Parku Kulturowego Nowa Huta, Etap I* (2015), *Etap II* (2016), mps, Kraków 2016.
- 18** Plan ochrony parku kulturowego jako uzupełnienie i wsparcie MPZP ujmując bardziej szczegółowo np. tendencje użytkowania, podatność na zmiany i przekształcenia, skalę zagrożeń i presji inwestycyjnej, ale także kierunki aktywnego wykorzystania najlepszych, a często dotąd pomijanych, aspektów atrakcyjności tej części Krakowa.
- 19** Pełny przegląd w: *Plan Ochrony Parku Kulturowego Nowa Huta, Etap I* (2015), *Etap II* (2016), mps, materiał w dyspozycji Urzędu Miasta Krakowa, Wydział Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Kraków 2016.
- 20** Zwłaszcza te stojące w pobliżu ciągów komunikacyjnych i ważniejszych osi widokowych.
- 21** MPZP zgadza się na utrzymanie, przebudowę i remont istniejących obiektów handlowych – kiosków, ale tych, o których mowa w ustaleniach szczegółowych i oznaczonych odpowiednio na rysunku planu; określa też obowiązek ich kolorystycznego zharmonizowania – w odcieniach brązu, zieleni lub szarości.
- 22** Od termoizolacji nie ma odwrotu, natomiast istnieje pilna konieczność ograniczenia swobody wspólnot w tej mierze. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz.U. z 2013 r., poz. 1409 ze zm.) z dniem 1.03.2015 r. (Dz.U. z 2014 r., poz. 1200) zmienia niektóre swoje unormowania. Zmiana stanu prawnego jest spowodowana koniecznością:
- leading through an area from the industrial phase (inward development exhibiting doctrinal features of a typical industrial town unrelated to socialist realism, mostly originating from an earlier period). 4. Main alley (traffic zone) leading through an area developed in the socialist realist style (inward development). 5. Main alley (traffic zone) leading through an area occupied by buildings (inward development) in the socialist modernist style (an attempt to adapt the features of the modernist style to the needs of the so-called real socialism). 6. Main alley (traffic zone) leading through an area of dispersed development. 7. Distributor road leading through a densely developed area. 8. Distributor road leading through an area of dispersed development. 9. Distributor road leading through a suburban housing area (mixed development). 10. Squares surrounded by areas of centralised development in the socialist realist style. 11. Squares in the socialist realist style (inward development). 12. Areas between residential blocks, in densely developed (centralised development). 13. Areas between residential blocks of dense inward development in the socialist realist style and of a single function (uniform functionality). 14. Areas between residential buildings, located in areas of dense inward development designed in the socialist realist style and having multiple functions (stratified). 15. Areas between buildings, located in areas of inward development (industrial period). 16. Areas between buildings, located in areas of inward development (social modernist style). 17. Areas between buildings, located in areas of dispersed development. 18. Public green areas (designed landscape). 19. Public green areas (natural growth). 20. Areas between pre-1949 historic buildings; see: K. Wielgus, *Nowa Huta Cultural Park Preservation Plan, Stage I* (2015), *Stage II* (2016), typescript, materials at the disposal of the Kraków City Council, Department for Culture and National Heritage, Krakow 2016.
- 16** Areas with similar features were defined as complexes of architectural and landscape interiors based on the Landscape Architectural Units and Interiors methodology due to the fact that they consist of interiors which, although different visually, remain mutually complementary; these include streets, squares, housing estates, utility or green areas among the buildings etc. The complexes of interiors with similar features were combined into larger areas which were designated as landscape models. Their identity and unique features are defined both by differences in development structure and in scale and aspects related to their significance as well as to the landscape which they form, see: K. Wielgus, *Nowa Huta Cultural Park Preservation Plan, Stage I* (2015), *Stage II* (2016), op. cit.
- 17** The term “landscape model” should be understood as an area of occurrence of phenomena typical for related complexes; see: K. Wielgus, *Nowa Huta Cultural Park Preservation Plan, Stage I* (2015), *Stage II* (2016), op. cit.
- 18** Supporting and supplementing the local spatial development plans, the cultural park preservation plan adopts a more detailed approach to issues such as tendencies of use, susceptibility to changes and transformations, the scale of risks and development pressure as well as the directions for taking an active advantage of the most attractive, yet often neglected aspects of this part of Krakow.
- 19** A full review can be found in: K. Wielgus, *Nowa Huta Cultural Park Preservation Plan, Stage I* (2015), *Stage II* (2016), op. cit.
- 20** Areas located near communication routes and major view corridors are considered to be particularly attractive.

1. transpozycji dyrektywy Rady 92/57/EWG z dnia 24 czerwca 1992 r. w sprawie wdrożenia minimalnych wymagań bezpieczeństwa i ochrony zdrowia na tymczasowych lub ruchomych budowach (8. szczegółowa dyrektywa w rozumieniu art. 16 ust. 1 dyrektywy 89/391/EWG) (Dz.Urz. WE L 245 z 26.08.1992 r., s. 6; Dz. Urz. UE Polskie wydanie specjalne, rozdz. 5, t. 2, s. 71); 2. transpozycji części postanowień dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2010/31/UE z dnia 19 maja 2010 r. w sprawie charakterystyki energetycznej budynków (Dz. Urz. UE L 153 z 18.06.2010 r., s. 13).
- 23 Jednym z pomysłów jest tzw. Nowa Huta Przyszłości (perspektywa realizacyjna obejmuje lata 2014-2030) – 550 ha, 694 tys. m² powierzchni użytkowej i koszt 2 mld zł (85% z funduszy europejskich, 15% z budżetu miasta), 30 tys. miejsc pracy w Nowej Hucie, a w sumie ok. 100 tys. miejsc pracy.
- 24 Promowanie wyłącznie „turystyki zainteresowań”, zgodnie z zapisami *Strategii Rozwoju Turystyki w Krakowie*, jest ryzykiem zabrnienia w subkulturową uliczkę, utrwalenie obrazu Huty jako miejsca „z dreszczykiem”.
- 25 *Lokalny program rewitalizacji „starej” Nowej Huty*, Kraków 2008; oprac. zespół roboczy: G. Adamczyk-Arns, dr A. Wojnarowska, E. Feresztyn, R. Hultsch, F. Hultsch, wraz z późniejszymi uzupełnieniami; *Strategia Rozwoju Krakowa; Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Krakowa*.
- 21 The local spatial development plans allow for the maintenance, alteration or renovation of existing retail outlets (kiosks); however, this shall only apply to those which are mentioned in detailed provisions and marked on the plan itself. In addition, the plan provides that all such structures must adopt a uniform colour scheme – shades of brown, green or grey.
- 22 Thermal modernisation is a process which can not be reversed; however, there is an urgent need to restrict the freedom of housing associations in this regard. Changes to certain provisions of the Act of July 7, 1994 – Construction Law (Journal of Laws for 2013, item 1409, as amended) shall come into force on 1.03.2015 (JoL for 2014, item 1200). The changes in the regulatory environment are due to the following factors: 1. the need to ensure the transposition of the Council directive 92/57/EEC of June 24, 1992 on the implementation of minimum safety and health requirements at temporary or mobile construction sites (8th individual Directive within the meaning of Article 16 (1) of Directive 89/391/EEC) (OJ L 245, 26.8.1992, p. 6, OJ EU – Polish special edition, chapter 5, vol. 2, p. 71); 2. the need to ensure the transposition of certain provisions of the directive of the European Parliament and of the Council 2010/31/EU of May 19, 2010 on the energy performance of buildings (OJ L 153 of 18.06.2010, p. 13).
- 23 One of the ideas is the so-called Nowa Huta of the Future – a programme to be implemented in years 2014-2030, covering 550 ha of land and 694 thousand sq. m. of floor space with a total cost of PLN 2 billion (with 85% coming from European funds and 15% from the municipal budget). It provides for the creation of 30 thousand jobs in Nowa Huta alone and approx. 100 thousand jobs in total.
- 24 Focusing on the promotion of “special interest tourism”, as stated in the *Strategy for the Development of Tourism in Kraków* poses a risk of ending up in a subcultural cul-de-sac and perpetuating the image of Nowa Huta as a “spooky” location.
- 25 *Local programme for the revitalisation of the “old” Nowa Huta*, Kraków 2008; drafted by working team: G. Adamczyk-Arns, A. Wojnarowska PhD, E. Feresztyn, R. Hultsch, F. Hultsch, along with subsequent amendments; *Strategy for the development of the city of Krakow; Study of the condition and directions of spatial development for the city of Krakow*.

Bibliografia / Bibliography

- Anioła J., *Nowa Huta: podstawowa inwestycja Planu Sześcioletniego*, Warszawa 1951.
- Beiersdorf Z., Komorowski W., *Nowa Huta lat pięćdziesiątych. Dziedzictwo – zagrożenia i perspektywy*, [w:] *Zabytki drugiej połowy dziewiętnastego wieku – waloryzacja ochrona konserwatorska*, Warszawa-Berlin 2010.
- Beiersdorf Z., *Wartości kulturowe Nowej Huty*, [w:] *Dziedzictwo kulturowe Nowej Huty w rozwoju obszaru strategicznego Kraków-Wschód. Materiały konferencyjne*, Kraków 1997, s. 81-89.
- Binek T., *Służby inwestycyjne Nowej Huty*, Kraków 2009.
- Böhm A., *Krajobraz Nowej Huty*, [w:] *Dziedzictwo kulturowe Nowej Huty w rozwoju obszaru strategicznego Kraków-Wschód. Materiały konferencyjne*, Kraków 1997.
- Chwalba A., *Dzieje Krakowa*, t. 6: *Kraków w latach 1945-1989*, rozdział: *Nowa Huta: narodziny miasta, kombinatu i mitu*, Kraków 2004.
- Dużyk J., *Nowa Huta od średniowiecza do XIX w.*, „*Kraków dawniej i dziś*”, nr 10, Kraków 1957.
- Fabiański M., Purchla J., *Historia architektury Krakowa w zarysie*, Kraków 2001.
- Franczyk J.L., *Z dziejów nowohuckiego Kościoła (1949-2009)*, [w:] *Budujemy KOŚCIÓŁ. Współczesna architektura sakralna w Nowej Hucie*, Kraków 2010.
- Gil M., *Paradoks historii – rola Nowej Huty w walce o system demokratyczny w Polsce*, [w:] *Dziedzictwo kulturowe Nowej Huty w rozwoju obszaru strategicznego Kraków-Wschód. Materiały konferencyjne*, Kraków 1997.

- Golonka-Czajkowska M., *Nowe miasto nowych ludzi. Mitologie nowohuckie*, Kraków 2013.
- Gołaszewski T., *Kronika Nowej Huty*, Kraków 1955.
- Gryczyński A. (red.), *Czas zatrzymany. Fotografie z terenów Nowej Huty i okolic oraz wybór tekstów*, Kraków 2006.
- Gumińska M.A., Delorme A. (red.), *Kłęska ekologiczna Krakowa. Przyczyny, teraźniejszość, perspektywy ekorozwoju miasta*, Kraków 1990.
- Huta im. Tadeusza Sendzimira SA w Krakowie 1949-1999*, praca zbiorowa, Kraków 1999.
- Juchnowicz S., *Nowa Huta, przeszłość i wizja. Z doświadczeń warsztatu projektowego, „Zeszyty Krzysztoforskie”*, t. 2, Kraków 2005.
- Komorowski W., *Nowa Huta – zabytek socrealizmu*, „Krakowska Teka Konserwatorska”, t. 1, Kraków 2000.
- Komorowski W., *Urbanistyka i architektura Nowej Huty 1949-1959*, „Rocznik Krakowski”, t. 71, Kraków 2005.
- Komorowski W., *W obronie Nowej Huty*, „Spotkania z Zabytkami” 1986, nr 3.
- Kosiński W., *Miejska estetyka w programach totalitaryzmów*, [w:] *Miasto i piękno miasta*, Kraków 2011.
- Kosiński W., *Socrealizm. Socmodernizm*, [w:] *Architektura w dawnym i współczesnym krajobrazie Krakowa – na tle najnowszych przekształceń miast*, Szczecin 2012, s. 62-65.
- Lempart M., *Zapomniane dziedzictwo Nowej Huty – Krzesławice*, Kraków 2011.
- Lempart M., *Zapomniane dziedzictwo Nowej Huty – Mogiła*, Kraków 2012.
- Lorek A., *Kompozycja przestrzenna Nowej Huty w kontekście teorii i praktyki urbanistycznej socrealizmu*, [w:] Małecki J.M. (red.), *Narodziny Nowej Huty. Materiały sesji naukowej odbytej 25 kwietnia 1998 roku*, seria: „Rola Krakowa w Dziejach Narodu”, t. 18, Kraków 1999.
- Mieźian M., *Nowa Huta – socjalistyczna w formie, fascynująca w treści*, Kraków 2004.
- Mikułowski-Pomorski J., *U genezy powołania nowego miasta. Między pogłoską a dedukcją*, [w:] *Narodziny Nowej Huty. Materiały sesji naukowej odbytej 25 kwietnia 1998 roku*, Kraków 1999.
- Rojkowska-Tasak H., Ciepiela W., *Zabytkowe centrum Nowej Huty – ochrona a modernizacja*, [w:] *Uczyć się od Moskwy? Architektura i Urbanistyka socrealizmu. Dialog o zabytkach Warszawa – Berlin 2011. Dokumentacja*, Berlin 2012.
- Salwiński J., *Lokalizacja kombinatu metalurgicznego pod Krakowem*, [w:] *Kryptonim „Gigant”. Dzieje nowohuckiego kombinatu w latach 1949-1958*, Kraków 2008.
- Siatkowska A., *Życie kulturalne Nowej Huty w latach 1949-1980*, [w:] *Dziedzictwo kulturowe Nowej Huty w rozwoju obszaru strategicznego Kraków-Wschód. Materiały konferencyjne*, Kraków 1997.
- Sibila L.J., *Muzeum rozproszone Nowej Huty*, Przewodnik, Kraków 2007.
- Sibila L.J., *Nowa Huta – architektura i twórcy miasta idealnego*, Muzeum Historyczne Miasta Krakowa, Kraków 2006.
- Sibila L.J., *Nowohucki design. Historia wnętrz i ich twórcy w latach 1949-1959*, Muzeum Historyczne Miasta Krakowa, Kraków 2007.
- Skrzypek A., *Mechanizmy uzależnienia. Stosunki polsko-radzieckie 1944-1957*, Pułtusk 2002.
- Witkowski Z., *Obiekty przyrodnicze godne zachowania i szczególnej troski na terenie Nowej Huty (strefa ochronna kombinatu)*, [w:] *Dziedzictwo kulturowe Nowej Huty w rozwoju obszaru strategicznego Kraków-Wschód. Materiały konferencyjne*, Kraków 1997.
- Włodarczyk M., *Architektura Nowej Huty lat 1949-1980, SARP oddział Kraków*, Kraków 2013.